Омар Беигуаа

Асҭампылтәи аҧсуа бжьы

Ажәеинраалақуа

Еиқудыршәеит:
В. Агрба,
Р. Агуажәба,
Џь. Аҳәба,
В. Аҵнариа.

Аредактор Н. Ҭар-ҧҳа

Ашәҟуҭыжьырҭа "Алашара"
Аҟуа - 1990

84. 5Ту
Б 41

Аҧсуа шәҟуҭыжьра зҭысхьоу ақура абар шьҭа 60 шықуса иреиҳауп, иҭыҵхьоу ашәҟуқуагьы ҵакылагьы хыҧхьаʒаралагьы шьарда инаʒоит, аха иахьала иалыршахаз Ҭырқутәыла инхо аҧсуа поет, аҧсуа ҵарауаҽрккаҽы Омар Беигуаа ипоезиатә ҧҵамҭақуа реизга аҭыжьра ҳмилаҭ хаҿреи ҳмилаҭ ҿиареи рзы даара ихарацагоу, игухутәыхьʒароу ус дууп.
Енакузаалак идыру усми, «иҟалом» зырҳәаз ҳара аҧсуаа ҳҟны изқьынтәны «иҟамло» ак шакухо, знык «иҵасым» ззырҳәазгьы аамҭак ааины зехьынџьара ианҵасхогьы, ҳа ҳҟны «ишҵасым» инхоит зегьы рҵыхуанʒа, ихьшәаʒа.
Убас иахьанʒа ихьшәаʒа иаауеит абри еиҧш иҟоу ауаҽ ду иҽымҭақуа иара дыззыгук'уа, «ихы иҭау, игуы иҭау» итәыла-ҧсадгьыл Аҧсны рҭыжьра (уарла-шәарла «ҳаҧсы иахмырʒаауа» акык-ҽбак иажәеинраалақуа акьыҧхь ахьдҳарбаз рацәак храс

иалоузеи!), иахьа аԥсуа ԥхьаҩы инапаҷы иоуеит Омар Беигуаа ду Аԥснынӡа иааӡахьоу иажәеинраалакуа еидкыланы. Шаҟа ҩымԥагьы макьана амаа икуузеи Аԥсныҟа, Аԥсныҟа ҳәа! Агура дугьы ҳамоуп, «амшьҭа» бзиахоит ҳәа ари ашәҟуы! Иашьҭагылан иаашт, егьҭытцышт ауаҩы нарҳа,
ауаҩ ду иҩымԥакуа: ипоезиатә ԥцамԥакуа. Кавказҭцаареи аԥсуаҭцаареи ирызкыу хра злоу ишәҟуқуа. Урҭ рҭыжьра аиҷкаара ҳцарауаа рыламыс аҷы иҟоуп макьаназ.
Ари ашәҟуаҷы аҧхьаҩ ибоит зыпату ҳхы иқуу автор истили иҩышьаԥҟареи иахьынӡазалшоз акыр ишеиқурхоу. Ус иара авторгьы иҭахыуп, ҳаргьы иахуҭаны иазыҳаԥхьаӡоит. Жәеинраалакуак ирыцуп убас автор иҟеиҭаз иазгуаҭакуак, ажәакуак реилыркааразы ихаҭа иҟеиҭаз ажәаргьы.

Аредактор

4702010202
Б ---------- б/о-90
М623(06) 9
ISBN 5—8144—0281—4
(с) Ашәҟуҭыжьырта «Алашара», 1990

АХҚУА

- «Быԥкун сара, ччара зхашҭыз...» *Н. Ҭар-ԥҳа*
- Саушәыжь!
- Гулиа Дырмит ишанаҷы
- Еидчалара ныҳәа
- Ԥромеҭе ибжьы: «Аҳ, ԥсеивгарҭак!..»
- Асҭампылтәи аԥсыуа бжьы
- Беигуаа Омар инышәынҭра хаҳә иаиыу
- Заза ҭыҧҳа
- Хьажәак аҵыхуа
- Аԥсны! Аԥсны!
- Аҳ, угуаны сыԥсында — сааугуыҵаукрын, Колхида!
- Ажәытәәи аԥсыуа ҭарчеи иаиыз анапы цқьа еиҵых
- Аԥсышәа
- Умаиааикуа уызгуырҕьауам
- Акаҩара ҳакунакыу?..
- Мчыш азы
- Қьеца-ԥҳа Елыф лылақмар
- Грамерқы иаххәааау
- Аҭаҭыѳрқь
- Иаԥсыуаан
- Арҵара
- Амуча ҽырдыу
- «Исыцәтәымуааым арԥызбак...»
- Ԥхаду
- Ҳабацәа анцәана Цыуына лыла ԥхьа ауаҩышәа шаԥырҵаз

- Албаақеареи Ԥрометеи
- Жәытәәи аԥсыуа еизарак
- Зызлан
- Ақулҭуыреи ақулҭɷыреи
- Ацҳа
- «Ачаратәи (амсылман гурԥьы) авокат Џьаҳит...»
- Иырцахуыи Ныгу иыхаҳәыи
- Ҭауадын, урт аҳымызт
- Хьажәа ԥшьҟыԛуак
- Зда сымам сыбжьы
- Аҙхыҵәаи Иырцахуыи
- Адарымбаа Қьамал инышәынҵра иаиыу
- Ҟаза машәыр иымҟыҵҟьаом
- Ажәаɷычаɷ иыгукышьа
- Чачхалиа Кьыршьал инышәынҵраҷы
- «Зыԥсаҵа бзыиахаша Џьонууа Ҷиҷико рыцҳа...»
- Мшышәҭауп, Аԥснаа!
- Хьажәа цыԥжәахақуак
- Ра
- Апоет В. Ахьиба изкыу ажәеинраалақуа
- Аиаша ҵәҟьа
- Ажәɷан ԥааɷцәа
- Уыбжьы зымгаои, сахьшьаԥа?
- Аԥсынтәыла аҕьаца ҭгаоит
- Ԥхыҙ иысбаз аикунҵәара
- 50 шыкуса раԥхьатәи гуалашәарак
- Ҳашьцәа, шәымш аабзиахааит!
- Аинтервиу аҟынтә
- Ааԥсара зқум агуы (Омар Беигуаа ибиографиа ииазыркьаҷны) *Р. Агуажәба*

«БЫҶКУН САРА, ЧЧАРА ЗХАШҬЫЗ...»

Омар Беигуаа иуазашәа-ергьашәа

Аԥсны аиацтәи амш, аиахьатәи амш, ма ауаҵәтәи амш уаназхуцуа, иугуаламшәар ҟаларыма ҳазну ашәышықуса аɷажәатәи ашықусқуа раан ҳашәҟуɷɷы-классик Миха Лакрба Дырмит Гулиа ду изикыз ажәеинраала ҟаимаҭ.
Аԥсуа шәҟуɷɷыратә поезиа ахы аныцнах'уаз Дырмит Гулиа ииɷыз ажәеинраала «Аҳы, сышәҟуы, уеиҵамхан!..» — аамышьҭахь ари ажәеинраала, хымԥада, программатә трактатуп азуҳәар ауеит уи изɷызи изызкызи рзы адагьы иара Аԥсны ахаҵа азгьы.

Ушнеиуа унеи, уус гурɷагаз,
Уаҟумҵын, уашьҭаз, инагҙа!
Иуцәыхьанҭоугьы — мчыла уаҵаз,
Узхьымҙо — цасҳәа уҽахьыгҙа!..

Убас-убас, алада ицо ацәаҳәақуа, ажәақуа, аки-аки рҵаки рыкапани хеибарҭәаауа, дасу

дунеик-дунеик, аха хықукы зеиҧшк иеицаҵаны.
Узырхуцша, иҩуижьҭеи 70 шықуса шҵуагьы (1919 ш. раахыс) иахьагьы иацәыӡым ажәеинраала актуалра, уаҵәгьы иацәыӡуам, ус иҟоуп Аҟазара, Аҟаза иажәа, Аҟыбаҩ ду анарха, алахьынца! Аха иҟоуп даҽакгьы, уи Омар Беигуаа иажәақуа рыла акумзар, даҽакала ҳәашьа аманы иуадаҩуп: «аҧсуа анцәа дишаны адәы дзықуиҵаз — дҧишәаларц ауп... ҳашҧишәауа мацара хааиуеит...» (уаху. ашәҟуы анҵәамҭаҽ О. Беигуаа иинтервиу).
Абри «хашҧишәауа мацара ҳааироуп» леитмотивс иаҵоу Дырмит Гулиа раҧхьатәи ипоезиатә жәҵыс «Аҳы, сышәҟуы, уеиҵамхан!..» «Ҳашҧишәауа мацароуп» ашәа знырҳәало аҧхьарцеиҧш, зыӡбаху ҳамоу Миха Лакрба иажәеинраалагь зынҳәалоу. Амала, шаҟа иҵәаа-ҵәаауазеи уи «аҧхьарца» бжьы!
Ажәеинраала зегьы шьахууп, ҳәарада, ишедевруп аҧсуа литература «аарыхраҽы», ҵакылеи формалеи акы узавбом. Иҟам ажәак усгьы изҭыҧым, имыцхуу, иҟьалахан иқунагалаз, акы аҵкыс акы ҕуҕуаны, зегьы апыҟҟаҳәа «ахҭыҧқуа» ирҭашәоит. Аха иҟоуп усгьы зегьы ирыцкыу, илымкаахыу, ажәеинраала зегь ақукы ныҟузго, «аҧсы зхоу» ацәаҳәақуа:

Уҧшишь! Иубома, амра гылоит!
Уажәнатә ицәывҵыҷҷоит иара!..
Убас хуҷы-хуҷла иҽыхоит,
Ҳара хазҽеихар, ҳ-Аҧсынра!

Егьа угуы алаҟаны, егьа ҧагьа ухы убо уҟазаргьы, абри ажәа «ҳара ҳазҽеихар» угуы амырҧшаар, ҕуҕуалагь уамырхуцыр залшом, убасҟак ауаҩы «иҧсырҭа» иақукыу ажәа еидароуп, ажәа ҭынхоуп, иуҳәар ауеит: ҭоурых ажәоуп!
Ҳабацәа урҭ рабацәа рҟынтә «абшьҭрала», абхуҭак еиҧш ирымдан иааҳго, зхацхуы уаха инкаҳмыршәыз убри «хашҧишәауа мацара ҳааира» бырҵкал кылхырҭас иаиуз жәларлеи дасу хаҭа-хаталеи хара ҳамхуцреи, ҳхы инагӡаны ҳамыхуареи, аҽеихараз ҳақуҧара, икуадамзаргьы, аҕьараҳәа аҟамлареи уҳәа, иарбан иамҳәо ари ажәа!
«Ҳара ҳазҽеихар...»
«Ҳазҽеихар, ҳазҽеихар, ҳазҽеихар...» — уааҟумҵӡакуа иуҳәалар цәгьа ишҧоуҭахыу зны-зынла!..
«Ҳашҧишәауа мацароуп» Аҧсны аҵеи гулымҵәах Гьаргь Чачба (Шервашиӡе) и-Аҧсны анхара дақуиҭымкуа, дахыганы тәым дгьыл ҳасабла Қырҭтәыла (Қарҭ) изихигаз аҵыхутәантәи ишықус хьанҭақуа. Уи «аҧышәара» мыжда дареиҷьноуп уаҳа еиҭазҳәо акы акум ҳәа, иҧсадгьыл Аҧсны иазҧҵәаны ауеимадахәа тәым бызшәала изырҩыз иашәа хьанҭа «Уарада».
Шьҭрала адуцәа иреиуаз, Аҧсны аҳцәа иршьаз, иҟуш дууз, ҵара дугьы змаз аҳ-иҧа Гьаргь, еиқурхатәуп, абаа, ишәыхьча ҳәа ақырҭ бызшәа атрактатқуа аназиауаз, қырҭуак ишимыхьчара ианихьчоз, изгуамҭеит ивараҽ дышгылаз еихьымӡа-еиҧымӡа иааӡаз, амҳаҷьырра зыҧсы ацәынзырхаз анхаҩ ҕар иҷкун, анхаҩы ҷкун Дырмит Гулиа дера ҽыцны ижәлар дышрылагылаз.
«Аҳы, сыжәлар, шәеиҵамхан!..» ҳәа аанарго, «Аҳы, сышәҟуы, уеиҵамхан!..» хәа иҽшынеихаз, дагьшахьӡаз ижәлари иареи ргухутәы.
Бжеиҳан ажәлар дуқуа рҵеицәа дуқуа, ҭауади-аамсҭеи аҳцәа рхылҵшьҭреи ракузар зыжәлар еиқузырхоз, алитература дуқуа, акультура дуқуа рзызчаҧоз, Аҧсны анхаҩы ҷкун иакухеит уи аҧеиҧш бзиа азызыӡбаз!
Анхацәа рҵеицәа ракухеит, рыдгьыл дацҧашәла ишазааигуаз еиҧш, дацҧашәрагь

азызуз,
ԥхьаҟатәи аитаҽиара ацҳа хьанҭа икусны...

Иаҳхылаԥшхуу, лахь сумҭан,
Ас сахьашшуа чҳарада.
Уа зны-зынла иаасырҕызлап
Сабацәа рашәа, уарада!..

Ишуазашәаз, уаҳа ергьашәак зхымѡыз Гьаргь Ачачба ахуаша иуарада!
Дзазҽеимхеит уи уаҳа ижәлар рлахьынҵа!
Еиҭах и-«Уарада» еиҭаганы, иара ишаимырҳәарыз аԥсышәала иуаз арҳәаны, Аҧсны атҽеицәа гулымҵәахқуа дрылазыргылаз — шьҭрала анхаѡы ҷкунцәа роуп!
«Хашԥишәауа мацара ҳааира» иԥнашәаз, уаҳагь лахьеиҵыхра змоуз Аԥсны ауаѡы хаҭара!..
Аԥсны «аатҵра» дшыҟаз, Аԥсны уаҳа изымааҙаз, забацәа рыдгьыл аҿы анышәнап иаҳәаз, нышәнапсгьы изауз...
Усҟан дгьылнырцә, нахьхьи Ҭырқутәылан, аҳәира илиаан зызҳаз атҵла шанеиԥш, тәымтәылан ижәлар рлахьынҵа хьанҭа далиаауан Омар Беигуаа, аарцә иԥсадгьылаҿ
Дырмит ду иргаз ибжьы ҿаца зыбжьы ацзыргаз! Зыԥсадгьыл иацәыҙыз аԥсуа жәлар рҟуҵәак
амшын иалаҙыз цәыкубаршәа иналамҙырц, иагьалазмырҙыз!
Иара убригьы анхаѡы ҷкун иакуны!!!
Абри зегь илшеит Омар Беигуаа, убри «ҳашԥишәауа мацара ҳааира» даиааины!
Убри «аԥышәароуп» егьызхылҵыз, нас, О. Беигуаа ихьҙ ахны тәымдгьылынтәи — Асҭампылтәи — аҧсуа ибжьы акуны, ус анакуха, аԥсуаа — ныркә иҟа, аарцә иҟа — зегьы-зегьы руазашәа акуны, ергьашәагь акуны иҟалаз иажәеинраала-иашәа «Асҭампылтәи аԥсыуа бжьы» (абраҟа исҳәар сҭахыуп ааигуа ҳкомпозитор Ражден Гумба сыширгурҕьаз — ашәа алихит уи !).
«Аҳы, сышәҟуы, уеиҵамхан!..» «иашьҭамнеир ҧсыхуа ыҟамызт Миха Лакрба иажәеинраала «Дырмит Гулиа уахь».
Урҭ ирышьҭамнеиргьы «ҵасхомызт» Омар Беигуаа иаԥҵамҭа гулымтцәах «Асҭампылтәи аԥсыуа бжьы».

Аԥсны ала хѡоуп, алымҳа дагуоуп,
Лашарак зааишам, илашьцоуп...

Ихьанҭоуп Лакрба иуаз бжьы! Аха, мап, ишцац имцеит! Ихтит уи абла, алымҳагь ҵархеит, алашара иааиуагь — иахьанҙагь ирацәам, аха Асар рымѡеиԥш ѡаԥхьа игулҳәаа игахеит:

Иазылухт амѡа, маҷҙак угыуп,
Лашара иааиуа рацәаҙоуп!

Миха Лакрба илаԥш ҵар икылнакааз Дырмит Гулиа илихыз амѡоуп наҟынтәи, ҳәааныpцәынтәи, иаԥыѡланы изыргаз Асҭампылтәи аԥсуа ибжьгьы. Лашара иааиуа арацәароуп зышьҭа жжаҙа ажәѡан ианылаз аныхашьҭеиԥш, харантәи иаазыгҙаз аԥсуа ибжьы:

Амшын еиԛуа сыҽԥынгылоуп,
Иасымша нырцә сыҧшыуа...
...Сгуы-сгуаҵәа нырцәҟа иынхаит,
Сзыʒысаом, сзыԥыруам...

Нас аѡныҵәаабжь еиԥш аҕьаҵәыҕьаҵәбжьы, аԥа, тәым дгьыл иԛунакыз, амшын измырыз аарцә иан лахь иҿҭыбжьы-ѡныҵәаабжь:

Амшын анырцә иҽԥынгылау,
Сан, абааԥсы, бгуы камҳааит!
Сгудбыкларцы бнапы иеиҵыхыу
Бгуы каҳаны ихьамыѡрааит!..

Агуԥшаара, агуԥшаара, алаҕырʒ еидара — угуы икылачуа, уԥсы еихулазырхауа...
Изҳәо-изыѡуа илаҕырʒ, игурѡа хьанҭоуп дашьуа аҿынʒа, — хымԥада, иалшоит уаргьы уашьыр! — ус егьакухар ауеит, аха алада, алада иацуп аиԛурхага-ԥсҿыхга; уаѡы ҳасабла адагьы милаҭ ҳасаблагь аиԛурхага:

Быҷкун сара, ччара зхашҭыз,
Бгуҳәԥы схы нкыдҵаны,
Аҵәыуара зны сақуиҭхар,
Саагудбыклап срыҕуҕуаны!

Абра иаацәыргьуеит ажәеинраала агуцә хада, алыреиҧш автор ихуцра хьантақуа зегьы зхагьежьуа, еиҳагьы изырхьанҭо, аха еиҳагьы игуакьазтәуа, илымкаахызтәуа:

Быҷкун сара, ччара зхашҭыз... (!!!)

«Ҳара ҳазҽеихар» ажәа гуҭлыха, ажәа ҭынха аеҳәшьа, аешьа гуакьа!
Жәлары ҳасабла ҭоурыхла ҳаҿиара амҵәыжәѡақуа хьыдзыжәжәааyа ари «ҳазҽеихар» мыжда аиҭабзахара— аиҭаҿиара ҭоурыхтә етапк ахь, аҽеихарахь ианҳаԥхьо, Омар Беигуаа иажәа ҭынха ччара зхашҭыз, анаџьалбеит, закутә ҭоурыхтә трагедиоузеи, иажәа заҵәны, арахь шәҟуы ианымʒало ҭоурых дуны иаҳәо!
Ашьхагуара шьхагуаразтәыз ашьхакуа зегьы аҽерылырҳәҳәаны, дара рыла аҽеибаркны, иара алагь дара еибаркны абаҟеиԥш ирылиааз ашьха кьоукьоу иаѡызоуп ари ажәа, ажәеинраала аҵакы зегьы азы, ахшыѡҵакқуа еизнагаз зегьы рзы! Омар Беигуаа ирҿиара ду зегьы азы!

Быҷкун сара, ччара зхашҭыз...

Азхуцра, аҵгуара даара ихьанҭоуп ари ажәа, «соуп» зҳәо хаҵакгьы изныҟумгаша, дзырҟушша еидара хьанҭоуп, аха ахаҵа данхаҵаха (ажәларгьы — аныжәларха!) иныҟугатәуп, иаҵгуатәуп ԥсыхуа змамгьы! Убри азоуп автор алада изиҳәо:

Сзымʒысао, сзымҧыруа,
Мшыни жәѡани саиааины,
Арсʒа ицарым, аамҭак ааиып,
Саагуыдбыклап срыҕуҕуаны!

Азхуцра. аҵгуара хьанҭоуп, хәарада, ишыхьанҭаз дарбан изымбоз аргама, лаҧшҿаба, уи ажәеинраала иара Омар ихаҭа игуҭыхажәа ибжьгьы даҵасны иацырҕызуа ҿырҳәала данҳзаҧхьоз уа Сҭампыл, ажәытә мҳаҷьыр рыцҳақуа ирхылҵыз ирҭынхаз аҧсуааи Аҧснынтәи уа анеира зразѣхаз ҧшьҽык ашәѣуҽҽцәеи (Алықьса Гогуеи, Кумф Ламиеи, Платон Бебиеи, сареи) ҳаиҧылараан, 1988 ш. октиабр 9 рзы.
Хара-ныѣуаҽ иеиҧш, 90 шықуса дуӡӡа иоухаз — ҧшӡалагь иҵегь инажәразгаша! — ақура ду зҿырҕуҕуаѣаца иаҵагылаз, аха даара акыргьы шьта изқуҕуҕуоз ауаҽы ҧааимбар (дҧааимбарҵәѣьоуп Омар Беигуаа!) ари иажәа ҭынха данаҧхьоз, инапы ззынамӡоз, илаҧш
зхьымӡоз, аха гула-ҧсыла еснагь дыззааӡоу, збылра-зшыра еснагь дабылуа-иншуа итәыла-ҧсадгьыл ацәыхарара, азыгукра ахьаа ауаз еиҧш ианеихиҳәалоз збоз-изаҳауаз иарбан иеиҳаз ланарҧшыра хьанҭас ҳаҧсы ахьынӡаҭаз иаҳтахыз! Уажәымзар-уажәы игуы ааҿҵәоит, даахҧсаауеит, иаууеи, иуаз, уҳәарын, убасѣан идуун ауаҽы-ҧааимбар игунхьаа, аха дхаҵамыз, дҧааимбар уаҽымз Омар Беигуаа! Ибылны-иҷыҷны еиҭабзахаз аҵыс лаку феникс еиҧш, деиҭабзахеит Омар, анцәагьы исахьа аахуаны дасу ҳгуы дахьынкыдлаз — уа дкыдуп иахьагьы, ҧсраҿнынӡагьы!
Угуы изамбарыз, нас, анцәа ихаҭа дгыланы хара ицәынхаз, иҧсы зыҕраз идгьыл-ҷьанаҭ ауаз, агуаѣашәа ахиҳәаауан ҳәа! Аергьашәа ахиҳәаауан ҳәа! Аиеи, анцәа ихаҭа дгыланы! Аҧсынгьы, ирымҳәои, анцәа зегь реиҳа иҧсы зыҕраз, ихы-иҧсазы иҵәахны имаз, аҧсуа ида аҿаӡәы изыҳәа изымгуаҕьыз идгьыл хуҭа ссир акун ҳәа!..
Егьа разѣыцәгьара ҳахтысхьеит аҧсуаа, егьарааны аччарагьы ҳхашҭхьан, аха аҵәыуара, аҵәыуараҵәѣьа ҳҿаҳамҭацызт! Ҳҿагьахамҭароуп ҧшӡала наѣ-наѣ! Иубаз еицәоу убеит ҳәа, иаабахьоу еицәоу шәырқыҭ иѣоуп! Усгьы «ҳашҧишәауа мацара» ҳааимгои...
Зхы ладырхаз ацәымзеиҧш, егьарааны ҳлахьынҵа ахы лахарц акгьы агымкуа ҳтагылахьеит, аха ҳааиҭашәаны, иккаӡа идырлашаз аҵх еиҧш, иааҳакушаны, даҿа зныкгьы ҳҭысуан анцәа иѣынтәи уи «ҳҧышәара».
«Имҧсыша аҷьма амаҵә азылаѣууеит» ҳәа, егьараан егьа маҵәы ҳзылаѣуит, ҳхы ишаҳархуаз, «ҳшазҿеихаз атәакугушьоуп иахьатәи ҳамчымхарагь, аха иаҳзылаѣухьаз аҿа «маҵәык» даҽызамкуа дхазгылар акун усгьы аӡәы! Дагьҳазгылт. Уи Дырмит Гулиа ду иакухеит. Уи игуныҽит Омар Беигуаа ду, уиоуп егьзиҳәаз араатәи каламк ҳара иаҳзамырҳәаз: «уҧсы аҵаѣа сыҧсы ыѣауп!» Аха ихаҭагьы, аҧсуаа — уахь иѣа, арахь иѣа — ирзылаѣуз аҿа маҵәоуп!
Гула-ҧсыла, хшыҽла-наӡарала иуцзымҳәогь дѣаларыма: Дырмит Гулиа иҳаракыра ахуы ицықугылоу, хымҧада, Омар Беигуаа иоуп!
Дагымхароуп Омар Беигуаа уи Аҳаракыра!
Иахьа нахьхьи, дгьылнырцә, тәымтәылан, деилызкаауа раҵкыс деилызымкаауа, иху ҕба ишҭам ззымдыруа рацәоуп макьаназы. Уи ҳара уа инеиз ҳалалагь иаҳбеит, гунхуҵысҭалагь иаҳнырит. Убригь аҧсуаа наҷьнатә ишаҳҵасхуу, ишаҳқуашьхуу еиҧш, ҳагьшзацәымцац еиҧш...

Аҳ, иаҳауеи, ҧсеивгарҭак,
Лашара ҧыҭк, наҧшырҭак,
Шьапѣьарҭа ҭыҧк, гуҕырҭак,
Бжьы заҳауа ҽызацәақуак!..

Убри «иаҳҵасхуу» аилибамкаара ауп, ҳәарада, изырҽыз Омар Беигуаа арҭ ацәахәа хьаақуа! Аха уи хуарҭа змам акы акум! Зынгьы дырзеилкаауамызт иаамҭалатәқуак

Дырмит Гулиагьы!..
Иумҳәац џьышьа ҽыц иуҳәалар шԥоуҭаххои зны-зынла: шаҟа зқьышықусқуеи шәышықусқуеи аҭаххазеи усҟангьы аԥсуа илахьынҵазы убри ауаса иира! Аха диит!!!
Диит Омар Беигуаагь — ччара зхашҭыз Аԥсны аҵеи-шьауардын!
Атәым дгьылаҿ Дырмит Иуаѡдура имыздаз!
Иҳаракыра ицықугылаз!
Анцәа иумҳәан, ауаа, иахьыҟазаалак, рыдгьыл гуакьаҿ аку, тәымдгьылаҿ аку, анцәа иеиҧш изҵаԥшуа уаѡы наӡак, уаѡы ԥааимбарк рылахь данымкуа!
Убри иҵаԥшра аҟны мацарагь иаангылом, нагьаанымгыларoуп ауаа!
Ицхаларoуп дзықугылоу и-Аҳаракырахь!
Иагьыҟаларoуп, нас, иԥсабаратәу азакуанеиуаршәара: урҭ шаҟа иҳаракхо, шаҟа ицхало, — убриаҟара иаргьы еиҳа-еиҳа дҳаракхоит!
Убриаҟарагь адунеи ду еиҳагьы иҵбаахоит!
Уагмыз, уагмыз — анцәа шьарда зымчу-у! — Омар Беигуаа, амҳаԥьыртәи аԥсуа ԥааимбар ду уи Аҳаракыра!
Уагмыз Аԥсынра!
Даҽеа зныкгьы иаӡахааит уи угудкылара урҕуҕуаны!

Нели Ҭар-ҧҳа
Аҟуа, 1989 ш. декабр мза

САУШӘЫЖЬ!
Сыузыгунқьуа ԥсык ала,
Сыузыҕызуа гуыҟ ала,
Хышәнызқьыѡы идырҕызуа,
Зыуарада сҳәао, стәыла,
Хышәнызқьыѡы аԥсыуаа
Еицырҕызуа бжьык ала,

Схы иҵау, сгуы иҵау, Аԥсны !
Сеиҕразбылуа, Аԥсны!
Аԥсабаран уа уҷыда
Акы сашьҭам, Аԥсны !
Аҳ, угуаҿы сыԥсында,
Сааугуыҵаукрын, Аԥсны !

Сеиҕразбылуа уволқан ауп,
Исыхулҟьао уылаѡ ауп,
Сааихсыҕьыргьы здыррыда,
Сыԥҟаҵарауп, сыԥжәарауп!
Саушәыжь! Сыҭҟуац, сыԥҟаҵа!
Сволкан лауха иҵыстарауп,
Сволкан лауха иҵыстарауп!

ГУЛИА ДЫРМИТ ИШАНАҾЫ*
Жолар ҿаҳа зырцәажәаз,

Гуы лашьцакы зрылашаз,
Бзыи гуыи рыхура зыҟазаз —
Рыхьы Гулиа Дырмит дыу!

Хурыи хуҽыи злажьхаз,
Хшыѡ ҭары зырҽыхаз,
Хымчи гуымчи зырҽыиаз —
Рыхьы Гулиа Дырмит дыу!

Рыцьабара злархыргаз,
Рыгуырҕьара злаԥшьыргаз,
Зыхарҭа дыу ҳаихырхуаз —
Рыхьы Гулиа Дырмит дыу!

Иуаҭәау сзымҳәао, сгуы иалауп,
Ухьыӡ сгуы ианѡаалауп,
Уԥсы аҵаҟа сыԥсы ыҟауп —
Рыхьы Гулиа Дырмит дыу!

** 1976 ш . февраль 15 рзы Омар Беигуаа С. Куҵниа изааитԥиз асалам шәкуаҽы ари ажәеинраала аҵыхуала иҩыз абра ианҵатәны иҳаԥхьаӡоит: «Гулиа Дырмит дыу ииымҭа а-101 шыкусҵымҭа аҽны ҳартҕьы хагукуа уаа загьы ишэылауп. Иеиԥш ашьаҭа ҳаҩцәа рацәаны ҳажәлар ираураны ҳныҳәаҩуп. Зынарцәы бзиахаша уыи иатәамзаргьы, изысҩыз ажәеинаала имузеи аҽы иысбеит, школк аҽы иаԥхьеит, аха иахьабалаак аицакракуа алан, ирасҳәакуеит, аха абри сҩыра бҕьыц иадҳәалау ишаныу ала иыриашаны шәгазеҭ ԥхаду ианыланы ауаа ирылаҩыр, загьы рҽы ииашахаон. Убригьы сазшәыҳәааоит...» Ҳаргьы араҟа ианаҳҵоит атекст иара ишиҳәаз ала, истильи иҩышьаԥҟареи азныжьны. Автор ишазгуеиҭаз*
еиҧш, усгьы 30 инреиҳаны иажәакуа шьоуки иҩышьаԥҟарақуеи еилаганоуп иахьанӡа акьыҧхь шабахьоу ари ажәеинраала. Ашәҟуы анҵәамҭахь шәахуаԥш уи инапҩымта ақутҵых. — Н. Ҭ.

ЕИДЧАЛАРА НЫҲӘА
— Анцәа, ухьыӡ ԥхьа иаҳҳәауеит,
Уара заҵәык ҳуыҳәауеит:

Гуырҕьарыла ҳаицырчала,
Гуырҩеи гуы ӡреи ҳарцәыхьчала!
— Анцәеиҳәааит!

— Ҳаздеизалаз ргуырҕьаҵәа,
Ирыдеизалаз ҳаицырҕьаца!
— Анцәеиҳәааит!

Қуҽиара ҳагыумыжьын,
Ҳаиҵаханы ҳаныумыжьын!

— Анцәеиҳәааит!

— Ҳаԥсуара ҳцәыумырӡын,
Иҳагхауа ҳақуыумырӡын!
— Анцәеиҳәааит!

— Ҳхы ҳазмырхуао ҳартәыумтәын,
Зхы ҳазмырхуао ҳархыхьыумтәын !
— Анцәеиҳәааит!

— Ҳхы рлаша, ҳгуы ырлаша,
Ҳаибаргуырҕьао ҳаицыркуаша!
— Анцәеиҳәааит!

— Ажәларақуа еицәымҕыумтәын,
Аицхыраара рыцәымгыумтәын!
— Анцәеиҳәааит!

— Ауааԥсыра еицәымҕымхааит,
Иеибашаҭао иныҟуибагааит!
— Анцәеиҳәааит!

— Ҳныҳәа ԥхылда ҳуыхәаѡуп,
Ҳанцәа ҳазшаз ухьӡ ҳҿакыуп!
— Анцәеиҳәааит!

ҨРОМЕҬЕ ИБЖЬЫ: «АҲ, ҨСЕИВГАРҬАҚ!..»
Амардақуа срыгуҭахаит,
Сызымҵысуа срыбжьахаит,
Сыԥсы сзеивгаом, сеихулахаит,
Сызықугылоу хаҳә дысхаит.

Ахра сыкушауп, саунашьҭуам,
Шьапҟьарҭакгьы снаҭауам,
Стыша ҭшәаӡауп, наԥшырҭам,
Сҭаҟыҟит, сызҵысуам...

Сыҳәҳәан, ажәѡан иамаҳаит,
Аҿаҟьа дыс сыбжьы анԥаит.
Сыбжьынԥара са исаҳаит,
Ҭахуаҽырҭак сҭахаит.

Сыҳәҳәабжь ажәѡан иаҳауам,
Стыша ҵѡадауп, иҵыѡуам.
Сҭаҟукит, ԥшак ҭасуам,
Мархуагакгьы ҭаԥхауам.

Хуынхытҵ ԥьара дәы ыҟаума?
Бжьымга заҳао ыԛуума?
Ахра иалԥш срызбаома,
Марда зҧыша мчы ыҟаума?

Аҳ, иаҳауеи, ԥсеивгарҭак,
Лашара ԥытк, наԥшырҭак!
Шьапҟьарҭа ҭыԥк, гуҕырҭак!
Бжьы заҳауа ѡызацәаԛуак!..

АСҬАМПЫЛТӘИ АҦСЫУА БЖЬЫ*
Амшын еиԛуа сыҷеԥынгылауп —
иасымша нырцә сыԥшыуа.
Мышын ҭареи зегьы ыисуеит —
рыԥба ыҟам са сзынхьыуа.

Сгуы-сгуаҵәа нырцәҟа иынхаит,
Сзыʒысаом, сызҧыруам,
Згуахутәы иахьʒау ргурҕьа бжьы нгао,
Сара сгуы хууп, схьаа тәауам.

Мрагылантәи ԥшак аасысыр —
рыҧсы алаушь ҳәа сахуауеит.
Мрагыла ицао ԥшак аасысыр —
«Сымшра рызга!» — ҳәа сҵәаауеит.

Амшын анырцә иыҷеԥынгылау,
сан, абааҧсы, бгуы камҳааит,
Сгуыдбыкларцы бнап иеиҵыхыу
бгуы каҳаны ихьамыѡрааит!

Быԛкун сара, ччара зхашҭыз,
бгуыҳәԥы схы нкыдҵаны —
аҵәыуара зны сақуиҵхар —
саагуыдбыклап срыҕуҕуаны.

Сзымʒысао, сзымԥыруа,
Мшыни жәѡани саиааины,
арсʒа ицарым, аамҭак ааиып,
саагуыдбыклап срыҕуҕуаны.

Згуаҕь мԥысуа ирыцхыраақыу
аамҭеи гуаҕьи ҳахуаны,
зны ҳаиндыриап, ибацарыи,
саагуыдбыклап срыҕуҕуаны.

Быԛкун сара, ччара зхашҭыз,

бгуыҳәԥы схы надҵаны,
аҵәыуара зны сакуиҵхар,
саагуыдбыклап срыҕуҕуаны.

1968 ш. декабр 25,
Истамбул**

---

* *Ари ажәеинраала аԥхьатәи авариант аҽы игурԥшаагоу даҽа хьӡык аман: «Сызцәыхкьоу сан рыцҳа, исцәыӡыу, сашьцәа!» — Н. Ҭ .*
** *1968 ш. анҧәамҭазы Ш. Д. Инал-иԥа ихьӡала Омар Беигуаа Ашықус ҽыц адныҳәалара иҟеиҧаз аҽы ианын абри ажәеинраала. — Н. Ҭ.*

БЕИГУАА ОМАР ИНЫШӘЫНҬРА ХАҲӘ ИАНЫУ

Ихазы арс акы аѽра ԥхашьаразаргьы, знышәынҭра хаҳә аԥсышәала аѽра зтахыу рзы ихсаалагахарацы иѽит, даҭанашәымҵарцы дшәыҳәауеит.

ДНАӠАӠАТӘХААИТ БЕИГУАА ОМАР!
Беигуаа Баирам дызабыз,
Шамҳа Мыкыд дызаныз,

Беигуаа Омар дышьҭауп абра,
Ԥсшьарҭахааит идамра!

Зқьыи жәышәи акын диын,
Иахьа инарцә дазнеиын,

Днаӡаӡатәхааит шьҭа нахыс,
Анцәа дыиҭауп уажә нахыс.

Аԥсыуара ихарҭа адҵа,
Аԥсабара ишьҭа анҵа,

Дцеит, зыԥсаҭа хаахаша,
Аԥсыҭхаԥьра ианиаша!

Ԥсныхәара игымхааит,
Ԥсыҭхаԥьра иҭыԥхааит!

Иԥсы зкуиҵаоз абызшәа,
Дыззыгуыкыз аҧсышәа

«Аҳаш ианны иҽаҽаӡа,
Ихчнызазааит наӡаӡа!

Автор иазгуаҭа:
Аҳаш — ахаҳә шкуакуа, амармалташь, аха амармалташь ҭырқуа ажәоуп. Аҧсышәала аҳаш ҳәа ҳашьҭауп.

ЗАЗА ҬЫҢҲА
Заза ҭыҧҳа, Заза ҭыҧҳа,
Аху гуырҕьахуқуа ркаҷҷа-каҧха!
Была иҽырбауп сыдәы, сышьха,
Стәыла акакаҷ, Заза ҭыҧҳа!

Аӡқуа зҽаҽҽао бҽаҟьаи бахраи,
Ӡтәа хаа зыгуҭау бдәы иаҵәараи,
Ӌьанаҭ иеиҧшыу быҧсхақуаи,
Зла икакаҷыу, Заза тыҧҳа!

Бхылҧа гьежьы бхаҵашьала,
Быхцәы ҧаны ауыжьшьала,
Бычаҧашьаи баушьаи рыла
Шьха зла ҧшӡау, Заза ҭыҧҳа!

Бышьыжьы мра наакаҧхауа,
Быдә гуырҕьахуы нааҽыхауа,
Сараи ҳәараи, арыбаи уаа
Шәыбжьы шҧеицхаау, Заза ҭыҧҳа!

Боура камлаҳ ашьқьырышьа,
Быжьы хаала башәа ҳәашьа —
Гауа, шьжьымҭан бахуша ҽышьа —
Сгуы рҟуыҭәаауам, Заза ҭыҧҳа!

Заза ҭыҧҳа, Заза ҭыҧҳа!
Мышра бымауп, Заза ҭыҧҳа!
Колхидантәи сыла бзаацҳа,
Мшы бзаалышьҭит аҧсуа ҭыҧҳа!

Автор иазгуаҭа:
Заза зыхьӡу ажәлара Ҭыркутәылан амрагылара иқунхаоит. Акурдқуа ирылазыҧхьаӡао ыҟауп, аха рыбызшәа курдшәаӡам, ихазыуп, заза бызшәауп. «Сараи, ҳәарыи, арыбаи уаа» — асари, аҳәари (аҳәарақуа), ацә, арбаҕь уҳәа ахацәа ркатегориа иаҵанак'уа зегьы.

ХЬАЖӘАК АҬЫХУА
Ҷылау иҭакыу ҳаб Промеҭе,
Ҧсырӡха ишьҭау Зусҳан Тата,
Рыбжьы ҳаҳаот иҳаҧхьауа,

Уышьҭа ҳанылт Иафраҭ иышьҭа.

Ҳаҷиаот, иаҳкыу ҳтарчеи мышыуп,
Напы цкьа еиҵых ҟаԥшьы ианыуп.
Напхы еиқуаҵәеи нап раҵәеимкуа,
Зегьы ирыхушәу напы цқьа аныуп.

Шьҭа хазрааԥсаом аԥьа еиҭа ԥьа,
Шәҷырхасҭа Аԥсны шәеиха, амарԥьа!
Шәымца ишәыҕрау еидызхалаша
Шәҭарчеи шәаԥыуп, шәацца, амарԥьа!..

Аԥсны,
19 ҙынгумз*, 1975 аш.

Автор иазгуата:
** Ҙынгумз — октиабр мза.*

Ҳҭарчеи зыхьҙу абираҟ ауп. Ажәытәаи аԥсыуа бираҟкуа рыԥштәы ауп араҟа излацәажәо. Аҧсыуа ҭарчеиқуа кны Ҭырқутәылантәи ҳаауеит ҳәа акум иысҳәарц иыстахыу. Ажәытә иаҳкын абираҟ, уажәы ҳгуы иакыуп, хахшыѡ итауп.

Сара 16-ҟа — 18-ҟа шықуса схыҵаанҙа сызҭаз ашколқуа аԥсыуаа иахьырзааигуаз акуын, аԥсыуаа сыԥшылан исыԥшылан. Рагьхьаҙагьы аѡыра-аԥхьара зластцаз аԥсышәауп. Аԥсышәала аѡра саҷын, агьхьара саҷын, аԥсыуара акуын сыԥшылаз. Аԥсыуаа иахьырзааигуаз ашколқуа санрылга, иахьыхараз лицеик аҟны сцеит, Едырне. Аԥсыуаа сырцәыхаран. Уаа инанагаз аԥсыуаақуак Адарымбаа Қьамал, Адарымбаа Фаиық ҳәа
ыҟан. Уа сшаԥхьоз раҳахьазаарын, иԥшаан, сырбеит. Уырҭ дареи ҳареи ҳанеибаба нахыс есы ԥсшьан иааны сыргоон, адәахьы ҳтәаны ацәажәара ҟаҳцоон. Ҩнак уыс ҳаицын, ҳаицындахоон. Уа Елдырҭа ҳәа ыҟоуп, бнарак ыҟоуп. Ауаа цаны рыгьсы ршьооит, еимдаоит адауаҭ уаа. Ҳаргьы уа ҳцеит, аха агьырҭ атәым уаа ҳарцәыхараны ԥьара ҳтәан, ашәа ххәоо, аԥсышәала ҳцәажәоо, амш наҳагҙеит. Убри убысҟан дараи Қьамал
рыцҳаи ииҳәаз Зурабеи иуаз ашәа арҕызрагьы Адарымбаа Фаиықыи иараи сараи иҟаҳцоон. Ахумҽха анааи, даргьы ртып ахь имцар ҟалуомызт. Ханхынхәын, ҳҭыԥкуа рахь ҳцеит. Уыи ахаара, уыи аҽнытәи ахаара, игухьааоз аԥсыуара аасгуалашәан, убри иыснарҳәаз убыржәы иыуҭаххаз:

АҬСНЫ, АҬСНЫ!
Сы-иахьагьы уа уыла иыҵәны иыиыст, Аҧсны!
Еихсыҕьра зқум уымцаны сара усыҕрауп, Аԥсны!
Уымбадара сзычҳахʼуам, уыгухьаасгаҙеит, Аԥсны!
Ных, шьҭа сыблааит уымцала, уысзычҳахʻуам, Аԥсны!

Хаҵа заҵәы адәы сықууп, уыла сҵәы, сыуцәыхара,

Уыда хуцырҭак змау ауаа са сырцәыхара.
Уыда хуцырҭак змам саԥсыуаагьы сцәыхара.
Адәы сықууп сбылуа, абзаҧьара сцәыхара!

Ари амҩасшьеи ҳареи арс ҳабаҧа еибаркурлаша,
Ари агуршеи сыжәлареи абаҧа еибахурлаша!
Ҳанцәа ҳазшаз — иазымхаои — цәгьа мчы абаҧа халаша?
Тәылеи жәлареи абарсҙа иабаҧа еизынхьылаша?

Ма, стәыла, уҽы сыԥсында, ма суызхьаауа сыбзазааит!
Уара убара сԥеиԥшымзар — сышуызхьаауа сыбзазааит!
Уара ухашҭра сзыгуыҕьуам, уысхамышҭырц сыбзазааит!
Уыгухьаа иага саблыргьы, саблааит, уымда салазааит!

Хашҭрауп цәыҙрас иыҟаҙау, наҙаҙа сгуы уҭазарауп.
Гуы ҭазара бжа ниарауп, сгуы уҭаз, уысцәымҙыҙарауп.
Мчыла ҳаимырхт, ҳаибатәыуп, ҳзышьҭа заҵәыу еибаиыухрауп,
Ҳанцәа ҳазшаз иаҧыиҵеит: «Аибаиыухра* еишьҭазарауп».

Уымца харԥны уысшәында, ных, сҳәарымызт, Аҧсны!
Уымца гуаҕьны усыҕразааит, Сгуыҕра ԥымҵәааит, Аԥсны!
Мамау, мамау, сгуыҕра ԥҵәам, зны ҳаибаиыухп, Аԥсны!
Ҳаиниахп, аха уаанҙагьы уышԥа сычҳарыи, Аԥсны?

Зны иыстахыу бзазарауп, сыла уабахрымеишь ҳәа.
Зынгьы ԥсрауп иыстахыу, сыԥсы уабахрымеишь хәа!
Абарҭ аҩба рыуакы ауыҟамлахра зыны хәа,
Сгуыҕ'уа сныҟуаоит, ҳаибаиыухп, иабацарыи зыны ҳәа.

---
* *Аибаиыура — аиқушәара*

АХ, УГУАНЫ СЫПҬСЫНДА — САУГУЫҬЦАУКРЫН, КОЛХИДА!
Мшыни, наараи, мардараи,
Хураи, бнараи, ԥстараи,
Зылбааҿеараи куара цқьаи,
Рха ҭшәаи, шәҭыи, иаҵәараи,

Махуы ҧхьаҙа ҵыс бжьы,
Дәы ианыҩуа са сыбжьы!

Жәҩани мшыни цқьаҙаҙа,
Уыи сы тәыла иаҵәаҙа,
Анцәа ишәырҭра чаԥаха аиҧш,
Шәҭыла, шәырла иҩычаҙа,

Иҿырба уаа ԥшҙала,

Ихьычԥыԥырха сы тәыла!

Ԥсҭаи нааи уаа ауп иахьыԥшʒау,
Шәҭылаи шәырлаи иахьҟуазау,
Ашәыршәыр ҳәа аԥша хаа ауп
Уаа абзазара злагуыкʒау.

Зы еилы бзыраа, куар ҭыԥьԥьаа,
Дәы хаа, қыҭ хаа ыкуԥьԥьаа!

Ла иабао зегь — аԥсыуа,
Лымҳа иаҳао — аԥсыуа,
Уыи адгьыл гуы рцәыцәыга,
Аиԥуѡычашьа — аԥсыуа.

Ԥшахьыи гуаҕьыи — аԥсыуа
Ашәа нҵәара рныха уаа.

Ѡны ԥсаҟьа, дәы какаҷ,
Шҭа ѡыча, ѡны какаҷ,
Шәырҭраи, уыҭраи, ԥсҭа хааи,
Ԥырԥлыкьыи, шәҭыи, бҕьыи какаҷ,

Дгьыл какаҷы уаа уырҭ рыла,
Аԥшахьы чах, уаа уырҭ рыла!

Ѡны ԥхьаʒа шҭа ԥшʒа,
Шҭа ԥхьаʒа ҵла ԥшʒа!
Иызеихырхуао ԥшʒарауп,
Мѡасшьа ԥшʒа, уаа ԥшʒа!

Ры бзазашьа гурҕьарауп,
Хааи ԥшʒеилаи гуы чахрауп.

Ах, убраа аԥшахь снахуахыр!
Снахуа-нахуао сгуы счахыр!
Бжьыи, ԥштәыи, бзы хааила
Шьҭа сыԥсы сыжьжьахыр!

Сы гуахутәы убарс снахьʒанда!
Стәыла хаа ала сгуы счанда!

Схы иҭау, сгуы иҭау, Аԥсны,
Сы бзанҵыра, Аԥсны!
Аԥсабара иысзаныу,
Сы-ԥсы, сы заҵәы, Аԥсны!

Ах, угуаны сыҧсны —

Сааугуыҵаукыр, Аԥсны!

1918 аш.

АЖӘЫТӘТӘИ АԤСЫУА ҬАРЧЕИ ИАНЫЗ АНАПЫ ЦҚЬА ЕИҴЫХ
Аԥсыуаа рҽы лабжьарауп,
Иеиҽырҵааауа хаҵарауп:
«Еиқуаҵәара мысарауп,
Шкуакуаи цқьаи қьиарауп».

«Арҕьа напы чапагауп,
Арма кыгауп, цхыраагауп»,
«Арҕьа напы рыҕьагауп,
Арма напы мап кыгауп».

«Анап раҵәа хыбаагауп,
Анап еиҵых рчагауп».
«Ҭачкум қшагауп, еисыгауп,
Напы цқьа еиҵых аазагауп».

«Напы еиқуаҵәа цәгьаугауп,
Аҕа напыуп, мыждарауп».
«Напхы еиқуаҵәа хурыгауп,
Алашьцара иыҵагуауп».

«Напы шкуакуа гуыҕырҵауп,
Напы цқьагьы рыҕьагауп».
«Напы цқьа еиҵых аазагауп»,
Ҟаԥшьы ианны — сҵарчеи ауп.

Ҩнак Аԥсны азәы аԥсышәа иагымкуа ҷьаукы иналарҵао атәым ажәақуа дреиқьерезны, ихаам цәажәашьала гуыбҕан иымхасыҵеит, сара иара гуыбҕан иысымҵеит, аха абрыи самхаԥит:

АԤСЫШӘА
Аԥсышәа аиԥш бызшәа куаза дгьылтәылангьы ианым.
Уыи наҙаны иыздыруа изалымҳәара ҟаларым.
Иалаичаԥаз ажәацкыгьы иазҟазау изы тәымхарым,
имаҳацзаргьы, иыниаҳалак, изымдыркуа даанхарым.

Аԥсыуа жәлар атәым тәылақуа иыԥсаҟьаны ирылаԥсауп,
Еишьеи еижьреи зеибамбауа, еизынхьыуа иеизрыцҳауп.
Изымеиҙаргьы, уыи раҧсышәа дара рзыҳәа гуыртәагауп,
Тәым ажәала раԥсышәақуа еицәыхазхар, ирыцҳауп.

Иеицырдыруа атәым ажәақуа иаԥсышәам ҳәа икаҳмыжьааит,

Зегь иырзеиԥшым ажәакуагьы ҳшеицәдырҙыша ҳҳамышҭааит!
Иыргуыҕырҭау раԥсышәа еицәмырҙ, ргуыҕра ԥымҵәа иыбзазааит,
Аԥсыуа жәлар ишеизҵәыуац иеизҵәыуаҙао иаанымхааит!

Хатәышәала реицәыҙра ҽенак ргуахутәы иахьнагҙап,
Иеибарҕьаца ауаҩышәа рхарҭа дыу уырс иадырҵап.
Хатәы жәларгьы тәым жәларгьы иаҳа ирыхуао икалап,
Иышҕам, иышуау ззеилымкаац, ҙәыр ыҡазаргьы, иԥыршәап.

Гуреибагареи, еицхыраареи, еибаа҂areи рыбжьалааит,
Даусы ртәылеи рхатәышәеи рыԛуиҵзаара раҙалааит!
Даусы ртәыла алахьынҵа дара ичаԥо игурҕьалааит,
Еизгуакьара дыу рыбжьалааит, ԥсы еизыцәгьара рыбжьамлааит!

Агулацәа жәларԛуа мау ахараагьы ирыхуалааит,
Аицгургьара, гуы еизыбылра шахҿыиаауа рхамышҭлааит!
Ныҳәаҷаны абрыи шаҳҷакыу тәымгьы ҩнатәгьы ихарҵалааит:
«Аԥсыуаагьы ираҕацәамгьы атҵәыуара рԥеиԥшымхааит!»

* * *

Умаиааикуа уызгурҕьауам,
Умыԛуԥакуа узаиааиуам.
Баҩла ақуԥара шәҭанархап,
Хшыҩла ақуԥара шәҙырнагап.

АКАҨАРА ҲАҚУНАКЫУ?..*
Аҳәба Џьума иахь

Ҭцауп, ҳақушабеит акаҩара,
Ашаураха, ҙыда аккара.
Аҙба иашьуа ҳауааҩәлара
Ррыцхара шԥа ҳачҳара!

Ажәҩан шаҟа қуа унамҭара,
Акаҩара ҙы шԥа ытцытцра!
Ҽеи жыга араа иышԥа ҳаура,
Иаҳуалымхеи гурла ҽеи жра?

Акузааит уиыгьы атцахара —
Ҳзаҭәашьаом ахатцара!
Гуы ақуыҙра ма гуы ақуԥҵәара —
Атцасыума афырхатцара!

Хьымҙьыуми аҽеаҭара,
Хатцарауми аԥсы ақутцара,
Шәас, амарԥьа, Аԥсыуа жәлара,

Гурла акузаргьы, ҽеи жра!

Цәгьаи уадаҩи шҧа ҳаиааира —
Ҳашҧа ацәаашьо гурла аҽеи жра!
Ихашәҵа ҳгуахутәы ҳашахьӡара,
Фырхаҵала ҳашаиааира!

Зхала иааиыз амазара —
Ҧудырмшьаои ахьырҧара!
Иыққуҧа идырҳаз абзиара —
Ауми ираҵәау афырҧара!

Шәа шәышћа шәыуаа шҧа шабара!
Напхыцла акузааит рыӡы ыҵыхра —
Шәыхьымӡҕыуми рыхьырҧара?
Шәах, амарҧьа, зы рзыҵыхра!

3 мшаҧымз, 1978 аш. Асҵампыл

Автор иазгуаҧа:
Ари шәара ишәыгым, сашьа, изаҳаша тәымҧьаратәи ҳарҧар рауп.
** Вариантк аҽы «Шәах, амарҧьа!» ахьӡуп ажәеинраала. — Н. Ҭ.*

МҶЫШЬ АЗЫ*
70-ћа шыққуса рапҳьа ҭакуажәык убрантә *(Апҕснынтә. — Н. Ҭ.)* даан, Мҷышь ҳәа зык аӡбаху лҳәеит. Ҳнеит, аха уи абарагьы ҳмаӡеит. Уи ишылҳәаз ала, ицәқурҧаны алеишьа, ҧьара иаҽаччаны... уи заҳаз уаатәи агухьаа зыҕраз аҧсыуагьы игухьаа абас ҳәашьа аиҵеит:

Агуараҳәа уцәқурҧауа,
мардеи шьхеи урақуҧауа,
Уҵаапкыны, уҵабгаҵа,
Мжа узымҵо шҧыла урысуа,
Зқьынтә урынҧар, зны ирбгауа,
Ҫаћьеи бахуи еићуырҧауа
..... ушьхангыла,
усас еихраҳауа, ушҧы ргыла,
Ҭәҩанҵәахьынтә уахьылбааҽеао,
мра шкуакуа ушәах хаччыла,
Улбаабгаҵа, улбаабгаҵа,
Ахреи ҫаћьеи урҫабгаҵа,
Атышацәгьа уахулабгаҵа,
Быжьра-бысаху уаҵабгаҵа,
Адауабрагь уидгыланы,
Адгьыл аҵа иҵарбгаҵа!
Иҵарбгаҵа, иҵарбгаҵа,

Иҳәагужь уа иҵарбгаҭа!

Автор иазгуаҭа:
Адауабрагь изакуда? Амца адауы рнапы ианыныз, ауааԥсыра инрырымҭоз, уи амцала ауааԥсыра ираиааины ианындырӡәооз, убартҵ адауабрагь амца рыцәганы ауааԥсыра ирылаздаз иауп адауабрагь зысҳәоо: «Адауабрагь уидгыланы, адгьыл ада иӡарбгаҭа». Адауабрагь иӡашьыцыз Анцәакуа Ҷлоу ахракны Ԥанау (иара ишиҳәаз. — Н. Ҭ.) (Ҷлоу Ԥанау ҳәа храк ыҟауп) Ԥанау ахраҽы ҳәагужьла дкыдырҳәалеит, ԥсра иқум, уа дкыдҳәалоуп. Ари ацәажәара аҟынтә «Адауабрагь уидгыланы, Адгьыл аӡа иӡарбгаҭа» изхиҳәаауазеи ани «аӡа иӡарбгаҭа» зҳәо? Ани аҳәагужьгьы ахы иақуитҳаоит, адауабрагьгьы даужьхоит. Убри аҟынтә ари аҟыжәбыжә еиқузыршәаз ииҳәар зиҵахыу уи ауп...

** Ари ажәеинраала амагнитофон ианысӡеит Сҵампыл, 1988 ш. октиабр 9 рзы, Омар ихаҭа дгыланы ҽырҳәала данаҳзаԥхьоз, азгуаҭақуагь убасҟан иациӡаз ауп. Усҟан даҳзаԥхьеит егьи иажәеинраала шьаху «Астампылтәи аԥсыуа бжьы». Ибжьы ианысӡаз схы иархуаны кыр ажәеи ҳәашьеи шьақусыргылеиг ари ашәҟуаҽы. — Н. Ҭ.*

ҚЬЕЦА-ҬҲА ЕЛЫҨ ЛЫЛАҚМАР

Аԥсны мчыла иахырцаз аԥсыуаа Ҭырқутәылан аҳхыҵырҵақуа рҽы иеиқунҵәаон. Керкен аҳхыҵырҵангьы уыс иеиқунҵәаоз аԥсыуаа рнышәынҭрақуа рыла адә дыу хырҟьеит. Ааигуанҳа уа «Аԥсуа нышәынҭра» ҳәа ахьҳын.
Зыԥсы еиқухаз ауаа хыхумыхук ирбаз анхарҵақуа рахьы ианеиха, Қьеца-ҧха Елыҩ аԥсыуа нышәынҭрақуа кажьны дрыцымцеит. Ачамгуыр алырҳәаон, лыбжьы бзиан, лчамгуыри лылақмари еицырцәажәо, иасымша аԥсыуа нышәынҭрақуа дрылан...
Асулҵан диаҳан, игуы ԥшааит. Уаҩы дылзышьҭны, «Хьаа рхашҵгас ибмоура акы ыҟам, арахь бааи!» — хәа лзыицҳаит. Лара аиҵаҳәаҩ арс цҳәаҵԥ* (* *аҵак*) илҵеит: «Асулҵан исзыихуыцыз абзиарақуа сыҵабууп. Упату схы иқууп, аха аччара зхашҵыз изы аҵәыуара хьынҳахау ҳанцәа ҳазшаз асулҵан иыимырдырааит! Шьҭа сынзымччахо аҵәыуара сахьақуиҵыу сыҟазааит, шәысҟуаҵ гушьа. Арҵ сыбаҩқуагьы сырҟугамхааит, сыԥсыргьы, дара снарывартәап. Сашьцәа, сыҷкунцәа рыцҳақуа ирмауыз бзиаракгьы сара исҵахым...»
Ацҳаражәҳәаҩгьы: «Уыс накуха, сара Османлы исымҵаны ламҵымзар** (** *лагырҳымзар*) иаанхази. Сақуиҵыбтәуазар, саргьы сыламҵ нышәынҭрақуак инарыкуҵәаны снабыдҵгуышьап. Аллаҳ дыбыхушәхааит!..» — иҳәеит.

1. Қьеца-ҧха Елыҩ ллақмар ажәақуак

Нан, нан, нан, нан, сышәзымаахыи, нанаа!
Шәара абас шәынзыртәаз, шәашәа инҵәааит, нанаа!
Нанаау, нанаа!..
Нан, шәара абас шәырыцҳазтәыз,
Иаԥсыуаашәа ирыцҳахааит, нанаа!..
Нас шәара абас шәыкуызхыз,
Шәашәа иқуӡааит, нанаа!
Шәлахьынҵа рлахьынҵахааит, нанаа!
Рцәажәахуы қыдбажәхааит, нанаа!

РгуыҒырҭа цгуы ҭыхуахааит, нанаа!
Мыткумамзар ашәа рымҳәааит,
Ччара-хумарра рмауааит, нанаа, нанаа!..

2. Қьеца-ҧҳа Елыф ллақмар иалау даҽа ажәақуак

Лашьцәаа, лашьцәаа!..
Шәахьшьа абарс дгуыгуҭажьны,
Дышҧа ншәыжьыи, лашьцәаа!
Шәыӈьҳәарҭаш шәызнымха,
Шәаӈьҳәаҩыкгьы дышәҭнымха,
Шәышҧа ныкуӡааи, шәахьшьаа!
Аҧсыуа ҧҳәыс лашәа ҳәа,
Аҧсыуа ҧҳәыс лчамгуыр ҳәа,
Схьаа ззымдыруа снеиҭарҳәауа,
Сгуыгуҭашәмыжьи, шәахьшьаа!..
Шәахьшьаа, шәахьшьаа!..

3. Қьеца-ҧҳа Елыф лыҿала

«Ҳара абас ҳрыцҳазтәыз
Шәаҧсыуашәа шәрыцҳахааит!..»

Амшын иалау аҧсыӡқуа мшынымзар крырбаома,
Иарцаху аху дыу иалырдырааи, ашьха рхы-ргуы иҭалаома?
Аҧсыуа жәлар ррыцҳара мшынны иалау даҽакыума?
Ҧсабареи, дәыи, гуырҒьареи убри ала иабаома?
Аҽа ӡбахук ахьырҳәао даниар, ирҳәао иаҳаома,
Иаҳагьы иалыидырааya аҧсыуамкуа ҽакыума?
Зегьы хгуырҒьао, згуы ҭәыуо — даҧсыуамкуа дҽакыума,
Иа азы бжьы хааи ашэа хааи лақмарымкуа ҽакыума?
Шәаҧыӈьаҧи аҧсыуааи рыда кры рныибаалаома,
Ҭыси ҳәыҳәи, бҒьыци шәыци, ҧшаи ирҳәао ҽакыума?
Иҧхыӡ иалау ҽакыума, дпатар — иыҿҟьао ҽакыума?
Аҧсыуамзар крыубаома, рыбжь ада кыр уаҳаома?
Ччара зхашҭыу аҧсыуа ҭәыуара дақуиҭыума?
Аргама дизымҭәыуааит, нкаҭәыуарҭак урфҭаома?
Аҧсыуа узы гуыжьжьагас убриҭәаҟьа рацәаума,
Шәаҧсыуашәа шәрыцҳахааит ҳрыцҳазтәу, ишәаҳаома?!

ГРАМЕРҚЫ ИАХҲӘААУ
«Ауаҩ бзыи сыиыниеит» — ажәауп,
Арыи ажәа ҧшь-ажәацк алауп.
Хы дҳәалак уырҭ ирыдҳәалауп,
Ахы дҳәалак: -а, -ит, -уп рауп,
Арыи ажәа еицҳәарак алауп,

Уыи аицҳәара «ауаҩ бзыиа» ауп.
«Ауаҩ бзыиа» — ԥшатәы еицҳәарауп:
«Ауаҩы» — хьӡыуп, «бзыиа» ԥшауп.
Адҳәалакуа «ԥраҳәа»-уп, «цраҳәа»-уп.
«А» ԥраҳәауп; нас «ит» цраҳәауп,
Ԥраҳәеи Цраҳәеи кыр ирацәауп:
Шәыи хынҩажәа иынареиҳауп.
Ажәа наӡауп, ажәац наӡауп,
Аха адҳәала наӡам, иыбжауп,
Иыдҳәалахар нардыр змау ауп.

АҬАҬЫҨРҚЬ
Уыи заку бжьы ԥҟаҵашьаззыи!
Убрыи заку ҭҟуацшьаззыи!
Иыԥсыз-иыӡыз ажәлара
Заку ԥсы рхаҵашьазыи!

Уаҕа цҟьага уыбжьы хыст,
Утәыла дыу иыкумацәыст:
«Шәҽархасҵа амшын шкуакуа
Шәыцҟьа!» ныуҳәа, уфыр мацәыст.

Уаҕацәа рыр ифы рыст,
Уажәы-уажәы уыбжьы хыст.
Уфыр наӡеит иахьрауҳәаз,
Уҭарчеи дыу уаа иадырст.

Напхымзар, бџьар зызнымхаз,
Згуаҕь ада акы зызнымхаз,
Уыжәла ҕьацеит уыбжьала,
Амра иасхаит узыххаз!

ИАԤСЫУААН
Дгьылтәылан ԥхьа ианылаз,
Ауааԥсыра ԥхьа ирабхаз,
Аден-Сеилан зтәылаз
Адем Тата даԥсыуан.

Зда ан дыҟамыз, ԥхьа ианхаз,
Ауааԥсыра ԥхьа иранхаз,
Ава-Хауа ҳәа зыхьӡы рҳәаз
Ан Татагьы даԥсыуан.

Нымха-хҵәара анызҵаз,
Нханҵыра ԥхьа ианызҵаз,
Қыҭеи цыуҭеи ԥхьа иызхаз

Шьиҭ Татагьы даԥсыуан.

Ҩыреи ҧхьареи аԥызҵаз,
Ҭара дыуқуа аԥшьызҵаз,
Крырҵара ԥхьа иызчаԥаз
Идрис Тата даԥсыуан.

Адгьылтәылан иахыҵәаз,
Аҳхыҵәа ауаа алызгаз,
Ҕбагаҩ ҟазас иыҟалаз
Нуҳ Татагьы даԥсыуан.

Анцәа хьымҩа ҳзырҵақуаз,
Ԥхьатәыи абжьҩык иырыуаз,
Ибраҳим ҳәа зыхьҳы рҳәаз
Атата дыу даԥсыуан.

Ауаҩышәа ԥхьа иызҳаз,
Аԥсабара зыртатаз,
Ажәеи ҩыреи аԥшьызҵаз —
Арҭ аху Татак аԥсыуан.

Аԥсабара ианылаз
Абызшәақуа ԥхьа иыҟаз,
Ҩыреи ԥхьареи ԥхьа изырҳаз,
Абз Тата аԥсышәан.

Аԥсшәа ҽеила иизҵаз,
Ҭара дыула иызраҳаз,
Аҵара уаа иеиҭарҳәаз —
Идыртәыу ԥхьатәыи бызшәан.

1987 ш., 28 ҧхынгумз

АРҬАРА
Баҩ чаԥара заа иаҭа,
Махуыи бжьырҵәааи нас иаҭа,

Ажәа ркьаҽла заа идырҵа,
Ажәа еиҵыхла уыи нагҳа.

Рҵара мариа иамҩауп уыи,
Рацәа рҵага иамҩауп уыи.

Ажәа ркьаҽла ҭара ҳа,
Ажәа еиҵыхла азырҳа!

АМУЧА ҨЫРДЫУ
Уысыи дыуреи еиҭәамшьа,
Иыхы хуҷра иаҭәамшьа,
Дынкыдчалао, дымуы ча,
Иыѡны дынхар — дмала ча.

Цгуы ʒбаа дыʒбаон иысҕытцан,
Муы аарыхшьа ʒбао анҕытцан.
Ныҕытцысын уыс ҟатцан,
Дынкыдсаслао дҿеыбҕатцан.

Даашьаѡызар — деимдаозма?
Кыр иуыртәы дхуыушыума?
Зегь иырсасра раҭәаума?
Амра дасхеит иапҵшәыма!

Исыцәтәымуаѡым арҧызбак «Ашықус ҷыц уыдысныҳәалаоит» хьыиҳәашаз «Ашықус ҷыц
уеиҕьасшьаоит» ҳәа нысзыиѡы, абарс цҳәатә иыстеит: Зыкша узымдыруа ажәа ахаҭагьы уыздырам, сыҷкун!

Иашеи хуахуеи еицәы кшауп,
Бзиаи бааҧсыи еицәы кшауп,
Ҧшʒаи гумхаи еицәы кшауп,
Еиҕьеи еицәеи еицәы кшауп.

Иаша хуам, хуахуа иашам,
Иҕау дуам, ихаау ашам,
Еицәа еиҕьым, еиҕь еицәам,
Исаиҕьушьаз аиҳа саицәам.

Исаиҕьаушьазар, саицәаушьеит:
«Иуаҕьысшьеит» ҳәа сауҳәеит,
Исыдуныҳәала ҷьыушьеит,
Иузымдыркуа уысацәҳаит.

Уыкулакгьы абарс сыиныҳәеит:
«иузеиҕьасшьауеит» иҳәеит;
Са сзы иеиҕьишьаны иҳәеит,
Уырс дсыдныҳәала ҷьыишьеит.

«...иуаҭәасшьаоит»-гьы ныҳәарам,
«Иукунагауп» ҳәауп, ныҳәашьам,
«Еиҕьшьа»-и «ҭәашьа»-и ныҳәа ажәам,
Ныҳәагас уырҵ ҟалауам.

Иышәзымдырт, губҕан шәымам,
Дырра зҭахым ираҭәам,
Ҭара змаӡаз иа ихарам
Ҳаргьы арҭ ҳамҳәар ћалауам.

ҨХАДУ
Иышәзымдыруа ишәаҳҳәаозеи,
Ҳгуҕырҵа ду шәара шәауп!
«Ҳабз еиқушәырха» ҳәа ҳзыҳәао,
Шәҳагымхааит, шәа шәҳамауп.

«Ҩха»-и «ҩхаду»-и ҳхашҭ ҷьышьа,
Иҳашәҳәао «ҳаҭыр» тәым ажәауп,
Ҳара уырҭ ҳхамышҭыцт:
Уажәы-уажәы иаҳҳәао рауп.

«Ҳаҭыр» тәымшәауп, аҧсышәам,
Аҧсышәала «ҩха» ҳҳәауеит;
«Ҳаҭыр ду»-гьы бжа аҧсышәауп,
Уыи азгьы «ҩхаду» ҳҳәауеит.

«Ҳаҭыр ду зқуу»-гьы аҧсышәам,
Аҧсышәала «ҩхаду» ауп.
Аха уыигьы ҳамҳәакуа
Зегь иаҳҿакыу «ҩхаду» ауп.

«Ҳаҭыр ду зқуу», «пату зқуу»
Рзы иаҳҳәаогьы «ҩхаду» ауп.
«Пату»-гьы аҧсышәауп, аха
Уыигьы зхылҵыз «ҩхаду» ауп.

«Салам» гуакьам, тәым ажәауп,
Иызбызшәау иырзымшхааит.
Ҳара аҧсышәала ишәаҳҵап:
«Зегь ҳамшра шәымазааит!»

ҲАБАЦӘА АНЦӘАНА ЦЫУЫНА ЛЫЛА ҨХЬА АУАҨЫШӘА ШАҨШЬЫРҴАЗ
Нымха хҵәара анылҵеит,
Нханҵыра анылдеит.
Еикуанхара аҧылҵеит,
Еиланхара аҧшьылҵеит.

Кыр еицыуара чаҧахеит,
Еиц аарыхра леишәахеит.
Раарыхрақуа рзеилахеит,
Еилахуыра рыҵасхеит.

Иысы шәахьа еизарахеит,
Уысыи хуҭаи шарахеит.
Цыуына уаа днеиҭарҳәеит,
Дныҳәа-ныҧхьа илеихырхуеит.

Руыс ныҟуцара еизарҭахеит,
Цыуырҭа ахьыʒхеит.
Цыуына уаа лныхахеит,
Леихырхуарҭа уаа акухеит.

Ҷьаукы еиҳабра рызырхеит,
Уырҭ ауысҟуа ныҟурцеит.
Уысыи хуҭаи уырҭ иыршеит,
Реизарҭагьы хуҭа арҭеит.

Аҽены ашәа рҳәеит, икуашеит,
Рыҧсы ршьеит, ргуы ҕьацеит.
Рымчыбжьы хуқуа рыма ицеит,
Адырԥа уыс иазыхиеит.

Убарс аҽены шәамҭахеит,
Кры ршәеит, ишәеит, икуашеит.
Амш ахьыʒгьы «шәахьа» акухеит,
«Ҧаша» шырҳәаоз, «шәахьа» рҳәеит.

Ица ҧхьаʒа руыс иазҳаит,
Аилыргара уадаԥхеит.
Уысыи хуҭеи рҵәаҕуеит,
Аԥыра уырс иааҧылеит.

Рыҵәаҕуара ԥырахеит,
Рныҳәарҭа ианыхеит.
Хьʒыи хуҭеи уа иаанхеит,
Рныҳәарҭа уырс «ныха»-хеит.

Рныҳәа еиҳабцәа ҧхьаԥра рхеит,
Ианыз иаҧхьеит — иныҧхьеит.
Ианыз рҳәеит — иныҳәеит,
Иныҳәа-ныҧхьа кыр ыршеит.

Убарсала Цыуы азҳаит,
Цыуыи цыуҭеи рацәахеит.
«Цыуы зрииыз ан» рҳәеит,
Анцәа лыхьʒ «Цыуына» акухеит.

Цыуыи цыуҭаи тәырыҧсеит,
Рцыубжьарақуа еинылеит.

Рлаҵа лыхра еибарҕьацеит,
Рынап лыхра ҭхаҷьгахеит.

Цыуыра ҭыҧ ныхахеит,
Цыуына лҭыҧ уаа акухеит.
Уырсала уаа неиҭарҳәеиҭ,
Аҧсышәала ахьӡ ырҳәеит,

«Цыуыр-ҭа» ахьӡыхеит,
Иааркьаҿны «Цыуыраҭ» рҳәеит.
Атәым «Зигураҭ» рҳәеит,
Сумер* ҳәашьа уырс акухеит.

Аныха цыуыраҭхеит,
Иыс шәахьа уаа еизарҭахеит.
Аныхаҧхьаса дырыҧхьеит,
Рыхуҭа даҧхьан ирыиҭеит.

Раҧхьа рыхы дыиыҧхьеит,
«Хы-ҧхьа» ҳәа «Хыҧхь» ихылеит.
Насгьы иыцыз дырыҧхьеит,
«Цы-ҧхьа» ҳәа «Цыҧхьы» рхылеит.

Хы-ҧхьаи Цы-ҧхьаи рыхуқуа ргеит,
Иеибаргуырҕьао иеибагеит.
Игуырҕьатишәа иеибаркуашеит,
Уыи амш убарс «шәахьа»-хеит.

Ҧхьаӡанатә уыи мчыбжьы хыхеит,
Ҧхьаӡатәыи ахьӡ «Ҧаша» акухеит.
«Ҧаша» иааҟуыҵ, «шәахьа» ахьӡыхеит,
Шәара ишамшыу унардыруеит.

Нымха хҵәара икажьхеит,
Хымҵәа нхара чаҧахеит.
Рыуыс ахьӡы «нхара» акухеит,
Ҳабацәа уырс иы-«нхаҽ»-хеит.

«Қы-ҭа», «Қы-н-ҭа», «Кы-рҭа» рҳәеит,
«Цыуы», «Цыу-ҭа», «Цыу-бжьа» рҳәеит.
Нханҵыра уырс иырчаҧеит,
Ауаышәа ашьаҭа рҳаит.

---
* *Сумер — Шумер.*

АЛБААҾҾАРЕИ ҦРОМЕҬЕИ

Абаху рыбга иылбааҽҽеао,
Сылбааҽҽеара хьылкаҽҽеао,
Шәазыʒырԥы иаҳәауа:

Иҭабгаҭа агуараҳәа
Иыҳәҳәа-ҳәҳәоит «Ԥромеҭе!..» ҳәа.
«Сымардақуа ыҵызжәаоит,
Уаргьы уҳәагужь жәжәа!» — ҳәа.

Иырдыдыхт, иырымацәыст,
Адау рбарагь иыбжьы хыст,
Албааҽҽеара дақуҳәҳәаит:

«Суыхшеит, суыбжьеит, крысуырҵеит,
Гумчи хымчи сылаурҵеит,
Мдеи мархуагеи иырхыбааз,
Уырҭ ашацәа срыжәыурҵеит.

Мцаи мырхуагаи рцәысʒеит,
Сыуаажәлара ирыласдеит,
Ҳԥыцьагьы уи ҳахдырҟьан,

Ашацәа ахра скыдырҳәалт,
Быжьрабыжьҵәа утышарҳәалт.
Аха зны ҳарзымҳәынҷацт,
Ҳрыжәжәа ԥхьаʒа ҳаԥсы ҭалт.

Ҳрыжәжәа ԥхьаʒа ҳгуаҷь азҳаит,
Ҳгуахутәы, ҳхымч, ҳгуамч азҳаит,
Цәгьа мчы шьҭа ҳаихсыҷьрым.

Уымырдақуа ыҵыҳжәарауп,
Са сҳәагужьгьы ҳажәжәарауп,
Зегьы жәжәа-цҟьа иқуҵаны,
Амысара хуаҳжәарауп.

Саргьы сыуаагьы иыушаз ҳауп,
Гумчи хымчи злаурҵаз ҳауп,
Ԥызас ҳара уҳаигуыҷла!

Иыиҳәаз аԥсы ԥысра ақум,
Амца еиҵысхаит, цәара ақум.
Урыс, абаапс, амардақуа,
Ҳара ҳгуамч мхара ақум!

ЖӘЫТӘТӘИ АԤСЫУА ЕИЗАРАК
Еизара дыук аԥсыуаа,

Реиҳараҽʒак анхаҽы уаа,
Рыхыԥхьыкгьы ахьыуаа,
Маҷҽы рыцҳак атәы уаа.

Маҭәеи ҟунҵеи, ацәҽыча,
Абԥьар маҭәа, ҿы цәҽыча,
Рыла жәлара еиламҽашьа,
Даус иушиаҭәау дыҽыча.

Аԥсыуаа рҿы ажәа хаак
Иҿакын иаацәажәалак:
«ҴЫк-куадырк, кьарахук-саатк»,
Ныҟузымгаодаз хацхыраак.

Ркумжәы ауԥашәыл рышәҵаны,
Рмаҟа ҿырба рымҕаны,
Рҟама ԥхьаҟа иырҟунны,
Раԥсыуа шәақь ркыны.

«Ахаҳә иалхыу шанаушәа,
Ауаҽ ҿыԥхь иҭарҭәаушәа,
Кьаҿи кьаҳәик рызшамшәа,
Рҭеиҭыԥҳш...», уырсгьы руаҽышәа.

Раура шшапа, акамлаҳʒа,
Рыбҕаʒара па, иԥышʒа,
Руышьа-ҳәашьа, ауԥашәылʒа,
Хамыштхуха, иҿырбаʒа!

Уаа инеилау зегь раасҵа
Аҳы, ҵауад, аамысҵа,
Иҿаԥха-ҿаччаон рылакҵа...
Бзыиа ааʒара зԥеиԥшымда?

Ауԥашәыл цәа рыҟуныҷҷа,
Рхылԥарчы хаа рыхаҷҷа,
Рыҿы маҭәа, рыцәҽыча
Хьы-раʒныла иыҽыча.

Аҳәа зыкуныу дара рауп,
Уыи иакҳуиҭыу хьыжәларауп,
Иыԥхьагылау дара рауп,
Рыцхырааҽцәа аамысҵауп.

Анхаҽцәагьы мҽашьахуʒа,
Рыхҵырԥашқуа ҿырбаʒа,
Иырынраала иырхаҵа,
Ар иыхьрылау иҕьацаʒа.

Уырҭ рыхьыуаа иеикануам,
Рыҭауадцәа ирацлабуам,
Хьыла рыҽырԥычауам,
Ҭауади ҭәыи дыршьыцуам.

Ҭәы дԥашьаома, рыцхаʒа,
Даҽагылауп амаҵа.
Кумызцәа кьаҽк дҵаҡаца,
Иуапцәа хылпа ихаҡаца.

ЗЫЗЛАН
Зы за иалау ан лыхьыʒ Зы-з-л-а-н,
Зы зла иалау лыхьыʒ Зы-з-л-а-н,
Аԥы хьʒыкгьы иара акы ауп,
Иызыхьʒыугьы уи Зызлан.

Зы заи ʒы злаи ран уыи лауп,
Зы аҳкуажә Зызлан зырҳәао лауп.
Ашхуа Мақьаԥсыс лаʒә иауп,
Дызхықуаауа иара иауп.

Лыԥсы злау иоуп Мақьаԥсыс,
Дызныкууа иауп Мақьаԥсыс.
Қуыга ажәаны илҽакыуп:
«Ашхуа Мақьаԥсыс иныс!»

Афырхацәа дырчычауп,
Дрыԥҳәысхарцы дырышьҭауп,
Лымч аазыкухаз фырхаҵак
Дыҳәынҷаны дылгарауп.

Шьаукгьы лара илыиааиуеит,
Лыхцәы дакны дыдырқууеит.
«Ашхуа Мақьаԥсыс иныс,
Сшыуԥырхагамхао!» — лҳәауеит.

Дызиааиуа лыгауеит,
Аʒы иҵалгалауеит.
Уыи хаҵара лызхауа,
Кырʒа илыдхалауеит,

Лыхцәы аԥшьыуп, хьыхуԥштәылауп,
Иыҳәаны уыи илыкуԥсауп.
Лцәа ҟуашуп, лыла зыуп,
Лара дауун, лыбҕа пауп.

Зы цаулауп лынхарҭа,
Аҙы аҵан ауп лыԥхьарҭа.
Иыиасуа ауаа лыԥшыхууеит,
Дызԥныу амѳасырҭа.

Афырхацәа дрыԥхьауеит,
Зегьы рыхьыҙ лдыруеит.
Дычча-хумаруа ихылхыртә
Быжьы хаала дрыԥхьауеит.

Ла дыԥсыҙыуп, лыбжьы хаауп,
Лыцәажәашьа, лыбжьы хаауп,
Зыԥсымч маҷыу иыхаша,
Дыхызхыша ччабжьы лхауп.

Иылызхымхыз диакуԥауеит,
Дызаиааиыз дылгауеит.
Иылаиааиыз дидкулаоит,
Длымкʻуа ажәа иылҭауеит.

Аарѳара ауаа анықунакʻуа,
Ақуа ауырцы изыҳәауа:
«Ҙызлан ҙы аҳкуажә» зырҳәауа,
Ақуа аруѳы Ҙиуауа!

АҚУЛҬУЫРЕИ АҚУЛҬѲЫРЕИ
А-«қулҭ» зегьы ираҳәауп,
Зегьы ираҳәау аԥсышәауп.
Уыи зыхылҵыз тәым ажәауп,
Аха ҳаргьы иҳалаҵәауп.

Иыҳалаҵәаз аԥсышәауп,
Иаԥсышәамшәа икаҳмыжьрауп.
А-«қулҭуыра» тәым ажәауп,
А-«қулҭуыра» аԥсышәауп.

А-«қулҭуыра» «қулҭ уыра»-уп,
А-қулҭѳыра» «қулҭ ѳыра»-уп.
«Қулҭ» рҳагас иыҟоу ѳбауп:
Ма шьцыларауп, ма ԥхьаруап.

А-«қулҭ» захьыҙыу «уаѳышәа»-уп,
Наплых, бызлых хшыѳ лыхрауп.
Ѳыра лыхзар — «қулҭѳыра»-уп,
Шьцылахзар — «қулҭуыра»-уп.

Мҩеи, мҩашәагеи, цҳаи рыхьыӡқуа аԥсышәала иаԥылан, тәым бызшәақуа ирылатцәеит. Уырҭ рыҟнытә ацҳа азы.

АЦҲА
Зыхы уҳәаргьы,
Зыха уҳәаргьы,
Цыҳауп зыхьыӡ уҳәауа.

Зыхырагьы
Зыҳарагьы
Цҳа чаԥахыуп иырҳәауа.

Аԥсышәалеи
тәым бызшәалеи
Цыҳа хьыӡыс иырҳәауа,

Ма ӡыхырауп,
Ма ӡыҳарауп,
Арҭ рауп уырҭ зхылтцыуа.

Агрек Гьефир,
Арап Џьесир,
Аҭырқу Қьиоԥру иыҳәауа,

Францызшәалеи
Немсшәалеи
Ԥонт, рҩкье рыҳәауа,

Инглызшәала,
Фарс бызшәала
Бригде, Дизфол рыҳәауа,

Цыҳа ахьыӡ
Цыҳа иахылтц,
Азыху Зелҳа рыҳәауа,

Уырс итцагьы
Тәым бызшәагьы
Убарс иеицак ирыҳәауа,

Иырзантцаны,
Иыдыртцаны,
Цҳа чаԥара, Аԥсыуа —

Иыуыҷбааны,
Иыуыҷтцааны
Ацҳақуа хтцао, иықусуа,

Хшыԥ ҟазала,
Нап ҟазала
Аԥсабара ԥычауа,

Ауааԥсыреи
Аԥсабареи
Уышьҭа рнымлеи иымыʒуа!

Џьышьа дыуып,
Иҭабыуып,
Ухарҭа дыу, Аԥсыуа!

1958 аш.
Амшымҭан, ааԥгумз.

АҴАРАТӘИ (АМСЫЛМАН ГУРЏЬЫ) АВОКАҬ ЏЬАҲИҬ ИЛҲАН АԤСЫШӘАЛА ИИԤЫЗ АХЬАЖӘА
Уахыи-ҽеныи сыбзыԥшыуп,
Сыхуыцуеит изыурыи ҳәа.
Бшәара сыгуы иҭауп,
Даҽеаʒәы быигарыу ҳәа.

Сызкуыхшау, бзиа исбао,
Бабаҟау ҳәа сызышьҭау,
Бара бгуырҕьа беимдауеит,
Мемурк сигарыу ҳәа.

Ҳарҭ аԥсыуаа ҳабзыиан,
Дуниаа милаҭ ҳрыԥсан.
Уажәы ҳазагь ҳрыцҳауп,
Иҳақушәаз ҳаигарыу ҳәа.

Бааи бара, бзиа исбао,
Аԥсыуа жәлар ран заҭәы,
Бымахуарԛуа ааиҭыхны,
Сыугар ақууп сара ҳәа!

гурџьы — ақыртуа
авокаҭ — адукаҭ
мемур — ачынуаԥы

ИЫРЦАХУЫИ НЫГУ ИЫХАҲӘЫИ
Зхыҵәа зхымҵәац хуык ыҟауп,
Иырцаху зырҳәао уыи ахуы ауп.
Зхыҵәа иырц ҳәа ахьыʒ ыҟауп,

Уыс ала ахьыʒ Иырцаху ауп.

Зхыҵәан зегьы неиныʒаа,
Уыи алыҳәхәаон иызаҵәʒа.
Ақу убауан иыкуаԥʒа,
Иыҟутәаз ԥшуан иыкьаԥʒа.

Зхыҵәан зегьы иреиҳарҵауп,
Ԥсеиҟурхарҵауп, гуыҕырҵауп.
Зхыҵәа иырц аху уыбри ауп,
Зхыҵәа иацәшәаз рыԥырҵа ауп.

Аʒхыҵәа дыу нхыҵәауа,
Апсабара нахуаҽуа,
Дгьыли ԥсыи нныҳәауа,
Иырцаху ақуцәа ауп иынхауа.

Уаа изынаʒаз нықутәауан,
Гуыҕырҵада иыхуыцуан,
Аʒхыҵәа аапкы цәқурԥауан,
Иынхыԥшылао ргуы ҭыҵуан.

Уыи ахуқу қьышә неиҵарҳәаон,
«Ныгу иыхаҳә ҳәа ахьыʒ рҳәаон.
Зуы-зҳәа ччархуу уыс иарҳәаон,
Иычча-хумаруа уыи иарҳәаон:

«Уых, Ныгу иыхаҳә уықунда,
Уышԥашәа ыҟау, амыжда!»
«Ах, аʒхыҵәа уаганда,
Ма Ныгу иыхаҳә уықутәанда!»

ҬАУАДЫН, УРҬ АҲЫМЫЗТ
Ҭауадреи тәреи ираамҵаʒан,
Аҵауадцәа рымч хаʒан,
Ԥьаук қьиан, ԥьаук мысаʒан.
Тәыра рзызхао хԥараʒан.

Рыҵауадцәа иранахаон,
Аҵауад мыч дырныҟуаон,
Ҭауад мчы тәы иырхаон,
Анхаԥ рыцҳа иыкудырхаон.

Атәы гаʒа дымчырхаон,
Иымч ахара игу иахуаон;
Иҵауадгьы уыи иыхуаон,
Ҭауади тәыи уырс иеихуаон.

Тәы дытәнатцы — имыч хаон,
Дажәыр, ихы дақуитҳаон,
Уырсҟан дара дрыцҳахаон,
Нхаѡгьы иатәам аʒәы иакухаон.

Итцеи рызҳаанʒа тәыра ихаон,
Ашьтахь ихы дауыжьхаон,
Псы мышьтыгак наиыртаон,
Пацхак наиыздыргылаон.

Тауад қьиа тәы диыхуаон,
Иызқьынагьы дыихаѡаон,
Иытәгьы иара диылаҽехуаон,
Иыгыу иымбао игуы дахуаон.

Иыхшара тәыс иаанхауан,
Ртцеи еихьʒаанʒа кырыруан,
Ахтьы ҳәса аѡны уыс руан,
Ахтьы рпар адәы уыс руан.

Тауади тәыи уырс иеихуаон,
Анхаѡы рыцҳа иыгуныхаон,
Пхьа дцашазар — иыцрыхаон,
Иызҳашазар — иыхьныхаон.

Нхаѡы наʒаʒа дырыцҳан,
Тауади тәи иыхапан,
Тәы изымдыркуа дырыцҳан,
Иытәра далгар — дрыцҳаʒан.

Атәылаыс иахыуааз,
Рыи пстрыи иырхыуааз,
Аҳы-тауад кыр иапсаз,
Ирыцхырааѡын иаамыстаз.

Аҳы-тауад ҽыжәлаѡын,
Раамыстцәагьы ҽыжәлаѡын,
Шьныкуеи шьныкумеи ныкуаѡын,
Иынхаон, иыʒбаон, иеибашьѡын.

Аҳы-аамыста ныкуаомызт,
Аныкуара ратәамызт,
Анхаѡ бжеиҳан дызҽыжәмызт,
Аҽеаѡцара дақуитмызт.

Атә рыцҳақуа қыт уаамызт,
Еизыпхьара иаламызт,

Маҵа урамзар, уыс рыԛумызт,
Еибашьрагьы ирыпҳьаомызт.

Рыкумызцәа кьаҷ рышәҟаҵа,
Руапцәа хылпа рхаҟаҵа,
Ахуы ҟаҵа, апҳьы ҟаҵа,
Агьырҭ дырчаон наʒаʒа.

ХЬАЖӘА ПШЬҞЫҚУАК
Анапҟаза днапҟазауеит,
Инаплых маԛ аху дыухауеит.
Анаплыхѡы днаплыхʻуеит,
Инаплых зегь аѡычауеит.

Бызшәа ҟаза бызшәа ираʒеит,
Бызшәа иаша уыи идырҭеит.
Ажәаҟаза хьажәа ираʒеит,
Хьажәа ҟапан аху шьа иыʒбеит.

Ажәеинраалаѡк иажәа хьʒыркыуп,
Ажәеинраалаѡк хьажәа иҷакыуп.
Ажәа ҟаза ʒбара дазкыуп,
Ажәа ҟаза хьажәа иҷакыуп.

Пҫра зқум ҳәауп аҟазагьы,
Аҟаза ҳәауп аказагьы.
Апҫабара наʒаʒагьы
Иышьҭа анхалаоит аказагьы.

пшьҟыԛуак — пшьцәаҳәак

ЗДА СЫМАМ СЫБЖЬЫ
Ҷахуы рхаашьа сыздырам,
Ҷахуы рхаахагьы сымам.
Зыԛьнызқь-зыԛьнызқь ҳәҳәабжьы
Заҳао сгуы ада ак сымам.

Ҳәхәабжьы мгар, «цәгьара ыкам», —
Зҳәаша сыбжьы дсырхуруам.
Иырҷапҟаҵа иырҷаҳәҳәао
Сыҳәҳәабжьы ада бԥьар сымам.

Рҭаԛкум шыкшац иыкшалааит,
Рыгушьыга ажәа рыҟьалааит,
Саргьы зыхы рнызҟьаша

Гуаҕ сыҕрауп, уыи рынҟьалааит!

Аашьа-ааԥсара зҵасым сауп,
Ԥсра зқум Ра иыԥсы схауп.
Промеҭе иауп сызышьҭау,
Иырҕьацаѡу гуаҕь сыҕрауп.

Сеиҭаҳәаѡуп, сыҳәаҳәаѡуп,
Ацәгьауыра сабашьѡуп,
Арыцҳацәа срыдқуылеит,
Ацәгьауцәа рзы схыҭҟьаѡуп.

Уышьҭа сыбжьы шәагаѡуп,
Сызла еиҕраҭәыу — волқануп,
«Ацәгьауцәа шәрыс!» — ҳәа игауа
Сыбжьы ԥҟаҭа лау быжьыуп.

Автор иазгуаҭа:
Зықьнызқь-зықьнызқь — инымҵәазо аҟара ирацәоу.
Иырҷаԥҟаҭа — иырҷакша.
Сыбжьы ԥҟаҭа лау бжьыуп — сыбжьы еиҧшыуп итҟуацыз асыԥса.

АЗХЫҴӘАИ ИЫРЦАХУЫИ
Ауааԥсыра мѡахыҵыит,
Раублагьы иыхымхуцыит,
Аʒыр рысын, иықунахыит,
Аʒхыҵ иахуаҽ иықунахыит.

Зыри ʒхыҵәеи еилалеит,
Аʒхыҵәақуа аатҟалеит.
Зхыҵәаи ʒхыҵәаи еилалеит,
Аʒхыҵәа дыу аатҟалеит.

Шьоукы ауыбла дыхарҵеит,
Ашьықухамсаа иықуиҵеит,
Дрыԥхьан, иыҕба иыҭеиҵеит,
Иыҕба аʒхыҵәа иынхылеит.

Зхыҵәа ʒхыҵәа хуы-ԥхьаʒа,
Иынаʒхыҵуа, уыи-ԥхьаʒа,
Аʒхыҵ дыугьы нарыхьʒа,
Уыс-уыс, ахуқуа инарықуҵа,

Аԥснынʒа иканацеит,
Уаа ʒы зхымҵәоз хуык раʒеит.
Рхы адныҳәала иыкулеит,

Рхы еиқухарҧа уаа акухеит.

Иага ҙхыҵәа ҟалахьеит,
Аҧсабара ахуаҽхьеит,
Ауааҧсыра ықунаххьеит,
Зегьы раaны уаа нхахьеит.

Уаа шьақузырхац уыи ахуы ауп,
Аҙхыҵәақуа иырырц ауп.
Аҙхыҵәа дыу иырц ахуы ауп,
«Иырц ахуы» Иырцаху ауп.

АДАРЫМБАА ҚЬАМАЛ ИНЫШӘЫНҬРА ИАНЫУ
Гунхак змырҳаҙацыз,
Уаҩык имырԥьаҙацыз,
Адарымбаа Қьамал ҳәа
Зыхьыҙ бзыиа раҳацыз,

Ауыебара иа далан,
Ауыс ҳәара иа далан,
Адарымбаа Хыгу ипҵа,
Ииымҧа зқьыи жәшәыи ҩбан.

Хынҩажәи жәаа ааихыҵны,
Хьыҙы рыҽхуа ааиҧынханы,
Ҳагуы ҧыжаа днаҳалҵыит,
Ԥсаҧа бзыиа иыманы.

Ԥсҭхаԥьырҧа уыи иҧыԥхааит,
Ԥсныҳәара иыхьҙалааит.
Ԥсныҳәара изаԥхьаогьы
Абзыиара рзыҟалааит!

1974 аш.

ҞАЗА МАШӘЫР ИЫМҞЫҬҞЬАОМ
Иыузыҟамҵао шыузымдыруа хауҵалар,
Иыҵа икаҵао, иыкаҵа иҵао икауҵалар,
Уызмышьцылац шыузымҵацгьы хауҵалар,
Машәыркгьы уымҩахнамгао уҟазахар,

Уыпатаргьы, иыуҽыҵҟьауа иашахап,
Ухагахаргьы, иуымҟыҵҟьао иашахап.
Уымшәаргьы машәырымкуа иыхиалап,
Мацәақукыла иаурбазшәа уақушәалап.

Уышьҭа мыӡуа уыс аԥсабар уанымлаои,
Ауааԥсыра ргуы уансаааала уыҟамлаои?
Уыбзазара аиԥш уыԥсырагьы хуарҭамхаои,
Ԥсра зқум уыс афырхаҵа уакумхаои?
Афырхаҵа ифырхаҵа ҳәа унеиҭарымҳәаои?

АЖӘАҨЫЧАҨ ИЫГУКЫШЬА
— Амза каԥхаот иыкаҷҷа,
Бара бкаԥхаот быкаҷҷа!

Сԥьыба ҭацәыуп, ԥара ҭам,
Бареи сареи ҳаихуарҭам!

Сара мамда исыурын,
Бара бышԥа сычҳарыи?

— Амамдара гыраума?
Амазара дыураума?

Ажәа ауԥашәыл — гуы ԥаагауп,
Гуаҧь ауԥашәыл — гуы ааӡагауп.

Агушәа еилкаакәы, афырхаҵа,
Агуы ҧааҩы, ахаҵа!

— Сыҧсабара акакаҷ,
Сгуыи сыԥсыи рыкакаҷ!

Бара ибаҭәау иысҳәарыи?
Бара сышԥа быниарыи?

— Афырхаҵа дычҳаҩыуп,
Дыгуаарыхҩы— гуы хуҳаҩыуп.

Уымыццакын, лыхаара,
Леишәала дхых уыхаара!

— Арс бабанӡа сычҳара,
Шьҭа иазымхаои, сыхаара?

— Лылашара, лытаташь,
Уа дыузыԥшуп уытаташь!

— Бнапы сыркы, сыкакаҷ!
— Ҳнапы еибакыуп, лыкакаҷ!

— Ҳаицгурҧьара еиԥымхааит!

— Ҳаицгурҕьара еиԥымхааит!

ЧАЧХАЛИА КЬЫРШЬАЛ ИНЫШӘЫНҬРАҨҨЫ

Ҳашьа Омар.....
Аԥсны ҳаузыԥшуп, ҳашьа, —
Ԥсыхуак амазар, ухы ҳаҭәашьа!
Салам уаҳҭоит угудкыл,
Гуы разыла иудкыл!
Кь. Чачхалиа

Сзыԥсам ала усыԥхьауан,
Саԥсахарцы схандеиуан.
Иысы аамҭа сыгуы уҭан,
Уыбаразы сыгуаҟ‘уан.

Аамҭантәи арыцҳара,
Аибамбара, ашьаҳара
Сырзымииаит, аҳ, сара!
Иыспеиԥшымхеит убара!

Зегь ахьыудырша — ушьҭа уцеит,
Сеилыукаауеит, уыи сдыруеит.
Унышәынҭра сызныхахеит,
Иаагудкыла сагуыʒуеит.

1975 аш., Аԥсны.

Зыԥсаҭа бзыиахаша Џьонууа Ҷиҷико рыцха исыиҭаз алабашьа иахҳәааны Гургулиа Борис иицыз ажәеинраала ацҳәатә:

Гургули Борис, уара,
Сгуы алақмар уаҳах‘уеит,
Зыʒбаху уҳәаз алабашьа
схьаа арҷыхан, сҳәацәах‘уеит.

Игуы ҭарыуп аԥоиет уаҵ,
агуы, ажәа бжьы иаҳауеит.
Уырҭ иыстҵәыʒыз рнышәнапқуа
сышрызхьаауа еилыикаауеит.

Срыватцара ԥсыхуа аиыурым,
мыцхуы сырцәыхарахаит.
Рнышәнапқуа сгуы иықуԥсахар,
Срыниарашәа сгуы сжьауаит.

Атцабыргы иамраҭҳаԥьыз
агуы жьара даҳәауеит.
Ҳлахьынҵа нымцыурахах,
саргьы сгуы урс иысжьауеит.

Чачхалыи Кьыршьал гуакьа
сышиызхьаауаз, дысыцәцеит.
Аԥьонууа Ҷиҷико дыу
сышиыхьҵәыуаз дысыцәцеит.

Сангуылиа Сандрагьы дцау?
Ах, абаакуа, шьҭа иазхаит!
Уышьҭа иаанхаз са сааныжьны
Иысцәымцарцы срыҳәауеит.

Сан Шамҳа Мкыд лҳәашьала,
«Уышьҭа Анцәа сиыҳәауеит:
Шьҭа Аԥсыуак дысцәымгакуа
сыԥсы га!» — ҳәа сныҳәауеит.

Ҳа, Гургулыи! Уыи слабашьа
изымҭау дадысбалауаит,
Сханы икыдыуп, уажәы-уажәы
Снадҵәыуалао схырхуауаит.

Зыххьысгара! Схьаа рацәаҙауп:
Аԥснаа зегьы сшәынхьыуаит.
Бза шәгудкылао, ԥысы дҵәыуа
сахьшәылаҙам схьаауаит.

МШЫШӘҬАУП, АҨСНАА!
Ауаа ѡ-ҿакны иеивархуау,
Ҳарыбжьысны ҳаицырхуау,
Ҳаҿархасҭа Аԥсны
Амѳа ҳанылт ҳаишьҭархуау.

Ҭыԥҳаи ҭацеи шәашәа рҳәаон,
Аиҳабацәа шәырныҳәаон,
Ҳаскьарган, ҳааит ҳаимархуау,
«Ҳамшра рзышәга!» — ҳәа иыҳәҳәаон.

Рымшра шәзааҳгаит ԥха дыула,
Ишәыдышәкыл гуакьала!
Шәеицәыхазым, шәеиуакыуп,
Шәеимадауми зегь рыла!

1975 аш.

ХЬАЖӘА ЦЫПҨЖӘАХАҚУАК
Ҳаԥсы еизакыуп, ҳазныибажьуам,
Ҳаҳәгьы шьҭахьҟа дыҳазныжьуам.
Ҳашьҭыибахʻуеит, ҳазкаибажьуам,
Ҳаҳәгьы саара даҳзышьҭажьуам.

Абарҭ ҳара иаҳуысхуыу рауп,
Ианаҳҭахым— ҳԥыдхар ауп.
Абарҭ ҳара иҳақунагау рауп,
Қунагаа зҭахым — тәра зҭахыу рауп.

Ҳаԥсыуааупҳарҭ, ҳақунагаадам,
Қунагаа ҳҭахыуп, ҳқабадам.
Ҳаицәаашьаом ҳарҭ, ҳаԥсымч куадам,
Ҳаб Ԥромеҭе игуаҧь ҳалахудам.

РА
Даныҟамыз ыҟамызт,
Даныҟамгьы ҟалауам.
Дахьыҟамыз ыҟамызт,
Дахьыҟамгьы ҟалауам.

Иылымшауаз ыҟамызт,
Иылымшауа ҟалауам.
Иылымшаз акы ыҟамызт,
Илымшаша ҟалауам.

Ибзоурамкуа акы ыҟамызт,
Иыҟам, иагьыҟалауам.
Иытцкармыз мчы ыҟамызт,
Иытцкарым мчы ҟалауам.

Уи иылымҵыз ыҟамызт,
Иытцкарым акы ҟалауам.
Иыда ԥсык ыҟамызт,
Дызлам ԥсык ҟалауам.

Ҳхатәра далауп, дҳалатцәауп,
Иыда иҳалау мычы ыҟам.
Иаҳуа ҳзыруа иара иауп,
Иыда лшарас мыч ҳамам.

Дырреи ҭахреи итцасуп,
Лахьыи лыԥхаи ыҭаѡуп.
Агуаҭара иытцасуп,

Цәгьеи бзиеи дреилыхѡыуп.

Мцеи лашареи, ҙыи нышәыи
Ԥысыс, мычыс дрымауми?
Аинышәара зчаԥаз уыи
Аиныћара зла еиныу уыи.

Хшыѡк идыура ҭаҙауам,
Иылшара хшыѡк ахьҙауам.
Хшыѡк наҙа даздыруа —
Уићара хшыѡк ҳауам.

Иыда наҙа дыћаҙам,
Иыда акы згым дыћаҙам.
Иыда шаѡы дыћаҙам,
Иыда цхырааѡ диымаҙам.

Ҳабз иалауп ихьыҙ Ра,
Ҳаныћузцао ажәауп Ра.
Қурҷыиагауп ҳа ҳзы Ра,
Зымчы ҭѡадау хьыҙыуп Ра.

Уыс даҳдырҭеит ҳабацәа,
Даныԥшуеит ҳаԥсышәа,
Даныубаалаоит уыи ҳажәа,
Уыс данвалауп ҳагуаҭәа.

АПОЕТ В. АХЬИБА ИЗКЫУ АЖӘЕИНРААЛАҚУА*

Сара сгуыҷ'уа схандеиуеит

Амшын сырга иуулакгьы...
В. Ахьыиба

«Аԥсра иацәшәаз — дшыбзаз
дахьыржышаз данымиаи».
«Амца иацәшәаз — аҙыршы
далаԥалеит», — рымҳәаои?

«Ԥьабаа рацәа ззымычҳаз —
ԥьабаа иыгхаом», — рымҳәаои?
«Ҭых ныиасуеит, мышы ааиуеит» —
ҳабацәа уыс рымҳәаои?

Зтәыла аԥьабаа ззымычҳаз —
тәым тәылан дтәымхаои,
Зтәылеи збызшәеи ирыламҳәыз —

ԥхьа дԥыдха нас дмыʒуои?

Ртәыла нкарыжь, гуҭынчра
иеигуыҕ'уа рхы рымжьаои?
Хатә тәылан иеизыибага,
хшыѡла иныкуаз мыҷиаои?

Сеиҳа итаҕсаз ассақуа
ргуахутәы ишахьʒаз сымбаои,
Уырҭ ргухутәы иызлахьʒаз
рҟаза мѡа санымлаои?

Ԥрымца* аҟуара иаҷыиҵааз
саргьы иаҷысымҵааои.
«Зқьынтә ианԥар — акы амырҽеио,
аху дыу рхуаша иамаиааиои?»

Зхала иааиз ацәгьара —
ҟазарыла исмышьҭуои,
Зегьы здыруа иыҟада,
«ҵаара хьы аҵоуп» рымҳәаои?

Ҵаареи ԥшаареи сыгымхар—
ԥсы еикурхагак сымбаои?
Смаашьа-смааԥса схандеиыр —
сгухутәы сахьымʒаои?

Гухутәы бзыиа, гуыҕра
ааԥсара ихамышҭуои,
Сҕам, суауп, схацхырауп,
уырҭ сышҧа рықуиҵымхаои?

Ԥсыхуак змам кры ыҟаума,
ԥсыхуа шԥасымбаои?
«Згуы каҳаз — иҽы мыѡит»,
Сгуы иышҧа касыжьуои?

Убзыи утәылеи каужьыр,
мыш шыуԥеимпҭшыу уымдыруои?
Ҳаи, абааԥсы, Аԥсыуа,
уыс угуы шԥа кауыжьуои?

Еибааʒарауп иаҳԥеиԥшыу,
уыбри угуы шԥа унажьуои?
Уа иуымҳәаргьы, усхуыцуеит,
иааигуа-ихара сымнеиуаи?

Сашьа ауԥашәыл, ҳаи, абааԥс,

уҭәыуо убжьы шҧагаои?
Ҳаиҟуызыкукууаз харзымаиааит,
ас ҳабанʒа еизыхьуои?..

1973 аш.

** Ҧшь-ажәеинраалак изикит Омар Беигуаа апоет В. Ахьиба. Дасу зхала иҟоу, зхатә форма, ҩакы змоу роуп аҟынтәи рыҧшьбагьы ара ианҩазар ахуҭаны иҳаҧхьаʒоит. — Н. Ҭ.*
*** Ҧрымца — Прометеи иоуп автор иззиҳәо. — Н. Ҭ.*

Ахьыиба, сашьа!

«Шә-хык ирыҧсау ахы заҵә»
Зыҳәаз аҷы сакуыхшауп,
Ҳаба иҵынхаз уи ажәа
Зғуы ианҩаалау срыкуахшауп.

Шә-хык ирыҧсау ахы заҵә
Ҭызырҟьауа — ихиау иауп,
«Анаҧшыҩы дыхысҩуп» —
Зырҳәауа уи иауп.

Иыла ҵары, ахы ҵары,
Игуы ҵары ихиау иауп.
Дызеихсышеи, дыхысшеи,
Дышхысшеи здыруа иауп.

«Абҧьар ҟаза фырхаҵа» —
Зырҳәауа убарҭ злау иауп.
Ҳзеихсыша маҷума,
Ҟаза рацәа ҳарҳарауп.

Зыгуаҕь ҧсыу ахаҵа
Ҳа ҳзы иҧсыу дырыуауп.
Афырхаҵа ҧсра зқуым
Дыҧсыр, хуарҭа зҭаххао иауп.

Ажәа уапак иаласҳәаз
Араа иаҵа инасҳгарауп,
Гуахутәы ахьымʒа ҭаҳмадак
Хьажәам, аха игутых ауп:

«Арҵәыра хуац аҧсы ҭауп»,
Иышаҭахыу иыуауа,
Ԥьара гурҩак амамкуа
Ауац илаҭҳаџьаауа.

Агуаҕь жәлар уи имам
Ахуамц иакуҵәан иыҽиаит,
Зыуаа ирыҟуҵәаз агуаҕьда
Иара убри даиԥшхаит.

В. Ахьыиба иахь сыцҳәатә

«Згурага рацәау иажәа рацәауп» рҳәауаит,
Сгуы аасыртәап ҳәа зегь ирдыруа еиҵасҳәахʻуаит,
Иамыцхуызаргьы, цәгьара злам ҳәа сыгуыҕʻуаит,
Иеицырдыруа еиҵызымҳәао еицәыʒуаит.

Уара мѡасуа иахьынʒа ыҟау уыгымхан,
Уара зҵахым уаҕа дужәлар уаҵамхан,
Уеиҳа зымчу уаҕа бԥьарла уимаахан,
Сиаҵахаит ҳәа уҽеаҭангьы уытәымхан.

Аҳаҳаи, ԥьара ԥасара уиы умысамхан,
Амысара ԥасара ахҟьап, уыс умхан.
Аҳаҳаи, ԥьара кьасара уны еиҵамхан,
Уҳәалахар, убаандаѡхап, утәымхан.

Абԥьар мыса зызнагʒатәхаз иҟада?
Наʒаʒа уыи иарытҳаԥьхьоу иҟада?
Абԥьар қьиа ззеиҕьымхац иҟада?
Бԥьар мацара иыннархарцгьы иҟада?

Хшыѡла, хаала, қьиарала укуԥала,
Уаҕа иымуи, уара уымуи еидшәала,
Дызлауаԥыу амч ҳәа, иа еиԥш ирҳала,
Узлаиаԥыу амчқуа уиақуԥала.

Маашьа-мшәареи гуԥымҵәареи ираиааида?
Наԥҟазареи хшыѡҟазареи змаиааицда?
Зхатәы бызшәа ҵара амҵакуа иҽиада?
Урҵ идрыҕуҕуоз имаԛѡызаргьы ираиааида?

Уеиҳа срацәауп, ҳаимадахар ҳаҽиауаит,
Ҳҽеибыҵа ҳаизыибагар — мыч ҳауаит,
Ҳаԥсышәақуа еицәыхазымхар — ҳазҳауаит,
Иаҳзеиԥшым тәым ажәа алаҳҵар — ҳаицәыʒуаит.

Ҳаԥсышәа аиԥш бызшәа куазаны избаууам,
Цқьа издыруа изаламҳәаша ҟалауам.
Дынцәажәо урҵ ԥьаракгьы зны ихы иҵашәауам —
Аха иаҳар, изымдыруа ҟалауам.

Ҳагушәа, ҳгужәла еизакыуп — ҳа ҳаимадам,
Ҽеигарамзар, жәлар нырхагак ҳа иҳамам;
Ҳхатә тәыла ада ҽеизгарҵак ҳақуиҵхауам,
Тәылеи, бызшәеи, жәлари неимадам — бзара ыҟам.

Омар уыихашҵым, Ахьыиба Хьы!

Омар уыихаштым, Ахьыиба Хьы!
Дажәы ԥьышьа дыузыԥшы дтәан.
Иаҟара уа уажәым ҳәа, схьы,
Унаишьҭаԥшып ҳәа дгуыҕуа дтәан.

«Уажәыма, Омар, сыухашҵма?» — ҳәа,
Шыѡыз ныизырѡы, даигурҕьеит.
Иызѡыз рзы «иҵабууп» ҳәа,
Иырѡыз дагузы игуыдикылеит.

Аха рѡымҵа ԥыҵк иеилаган,
Арс иыриашеит, арсгьы ирыкшеит.
Аԥсышәа цқьа зҵахқуау гуыбҕан
Иырҵарым, дреигуыҕуеит.

Убжьы сыумырҳаоижьҭеи кыр ҵыит,
Уажәыма, ма сыухашҵма, схьы?
Сҵыс ԥшзьа иҵакыз аусышьҭын,
Иыԥрын, ажәѡан ихалт, схьы!

Цаԥха уҵахызар — иуысҵап,
Иаарты аихац, уҵыс ҭахар.
Ҳаѡ-ҵыск рызгьы ԥеиԥш хаахап,
Ажәѡан ҳәаадаҷ иеиқушәар.

Ирыг-ирыбзоу зегь еибырҳәап,
Рҵыс бызшәала, рыԥсадгьыл хуыц,
Аарцә акум, ныркә уаа иеибырҳәап,
Иаԥырҵап Аԥсыуа ашәа ҷыц!

24 зынгуымз, 1988 аш.

Автор иазгуаҵа:
Астҭампыл ацута иалатәау Аԥсыуак икынтәи Аҟуа иалатәау Аԥсыуак иахь.

АИАША ҴӘКЬА
Адгьыл иаҵәау иырзынхаоит,

Иахьынӡа аҭәау иыннархаоит.
Ианаҭәам иаҭәам иалхудахаоит,
Иаҳа иаҭәау ирыхуҭахаоит.

Адгьыл зызшау ауаа рауп,
Иарыҭхаԥьуа иаҭәау рауп.
Иыкунҵәауа иаҭәам рауп,
Рышьҭа иаанхао рҽыхагауп.

Дгьыли уаѽыи еибааӡеит,
Тәылеи жәлареи еибарҕьацеит,
Иаҭәам ажәлар ыкунҵәеит,
Хамышҵхуны рышьҭа анхаит.

1975 аш.

АЖӘѼАН ҬААѼЦӘА
И. Гагарини В. Терешковаи ирызкны

Иынзымҧыруаз ауааҧсыра,
Иырцәыҭшәаӡан аҧсабара.
Ирыҵашьыцуан ҧсаатә жәлара,
Иазынхьыуан жәѽан хаҧырра.

Жәытәнатә иашьҭан афырҧара —
Мреи, мзеи, иаҵәеи зегьы рыҧшаара.
Шьтахьӡа иыҧрыит ѽыцьа дара,
Ҭәѽынҵәаҟьа ихалт жәѽан ҧаара.

Жәѽантәыла иха иыцаон фѽызак,
Уыи дыҭатәан ҭыҧҳа ҧышӡак.
Иеиҭа иха иыцаон аҽа фѽызак,
Уыигьы дыҭан арҧыс фырхаҵак.

Жәѽани иаҵәеи еилыдрыхыит,
Жәѽан тәыла еимда амѽа ылырхыит.
Шәареи гуы ӡреи дгьыл ианырхыит,
Даргьы хьыӡла иыхыибахыит.

Ажәѽан зҧааз, афрыҧҳәызба!
Иеиҭа зҧаахыз, афрарҧызба!
Шәгуыҧхаибамшьаи шәанеибаба,
Бара аҧҳәызба, уара арҧызба!

Иеиҭәау шәа шәауп, шәыгурҕьао шәеимаз,
Адгьыл тәылаа рныҳәа шәымаз!
Жәѽани иаҵәеи, мреи мзеи иышәҧааз,

Шәрылагуырҕьа, нхьахьс ишәымаз!
Бегуаа Омаргьы иымшра шәымаз!

афҩыза — аракета

УЫБЖЬЫ ЗЫМГАОИ, САХЬШЬАҨА?
Иуыхьзыи, уара сахьшьаҕьа,
Уыбжьы сҧыуҵәеи, с-Гуажәба?
Уаншьа алыгажэ иыгухьааит,
Уыбжьы ааирҳах, арҧызба!

Аҧснаа шәыбжь сазгушьын,
Уаргьы Аҧснаа урыбжьын;
Уҽала исаҳаон Аҧсны бжьы,
Бжьы ҧҵәала сгуы каумыжьын.

Зыбжьы гауа иыҧсы ҭауп,
Бжьы заҳауа иыҧсы ҭауп,
Ҳаи, абаақуа, ҳкашәмыжьын,
Шәыбжьы ҕьаца ҳаҳарауп!

Ҕара аҵасым сгуыжәла,
Зегьы срыуауп гуакьала,
Ауа икажьра шәа ишәаҭәам,
Ааҳақуҽытла уа гуыла.

Аҧсны уабжьын кыр аамҭа,
Узысмаҳаои уажәышьҭа?
Слымҳа кыдуп уыбжьахьы,
Изысмаҳаои нас шьҭа?

Хар ҳамам ҳарҭ зегьы,
Ҳамшра рыҭа уахь зегьы!
Шәыбжьыи шәыҩхьеи ҳагымхааит,
Шәымш аабзиахааит зегьы!

Уаншьа Беигуаа Омар

Исҭамбул, 30 ҙынгуымз, 1984 аш.

АҦСЫНТӘЫЛА АҒЬАЦА ҬГАОИТ
Шаҟа зқьынҵы раахыи —
Ауыбла дуу иыбжьы гаом.
Жәлар рынҵәамҭа изырҕьацаоз —
Иыбжьы игалаоз уажәы игаом.

Иылашара каԥхахʻуам,
Иыҽыҵы бжьы саҳахʻуам,
Иеизыԥхьа бжьы хуаҽым,
Игуы сыхшәама? Исаҳахʻуам.

Шьҭа сыхулакы-лашьцакын,
Сыҵа хиаҽыит, сыҟьалеит.
Уыи ихьымҩа сацәҩахьан —
Абна тыура сылалеит.

Багеи қуԥьмеи срыгуҭаҳаит,
Сыҟьҟьа-сыҵәҵәа срыхуҭахеит.
Иабааy, сыԥсы ԥсра ақум,
Ԥеиԥшы цәгьала сгугуҭахеит.

Ауыбла мҩа икасыжьыз —
Сныуклахында, аҳ, шьыри!
Икасыжьрымызт даҽеа зны —
Иылашара, аҳ, шьыри!

Сҟьала-ԥала сныҟуаоит,
Скаҳа-бҕала сынеиуеит.
Акы саиааи — акы сиааи,
Сынҟьа-нԥао сацауеит.

Ауыбла дуу дказыжьыз —
Рԥеиԥш цәгьа сԥеиԥшхеит,
Атыша цәгьа снахулаҳан —
Амца қьуқьад салаҳаит.

Сызы хулажьыу сахуыруеит,
Аҵан лашьца сахуыҽуеит,
Уыи аблыга еилаҳанта —
Салабылгьао сықуԥауеит.

Сықуԥаоит, афыр срыцкарыуп,
Ԥсра зықум сырхылҵыит.
Аҽыҵара сыхьымʒҕыуп,
Ԥромеҭе дуу сыиышьҭрауп.

Аинаржьыи иыʒыирыжәыз —
Афырхаҵа сыиыжәлауп.
Сагьы ԥыҽерым, сагьы ҟьацрым —
Амчқуа ираԥыу са сгуыжәла ауп.

Сеиха ҿаҳәауп ҳәагуыжьла,
Дара абԥьарла иеиқуныхла.

Аха уырс сеисыҕуам,
Иымчырхаоит сгуыжәла.

Схы аԥсынгьерыи иыкуҵаны —
Иыркуакуалааит жьаҳәала,
Сырмабашьлар рымбарыи —
Иабԥьарҵәаҟьау гуаҕь дыула!

Хшыѡ ԥьыршьао иԥырыххаз,
Хы куапеиуп иырҟуаҟуаз.
Ԥысыи гуаҕьыи кьацхьаума!
Мҵысҵауп иыжәжәа иԥырххааз!

Сыршьы-рыжхьеит иагараан —
Аха сыԥсы ԥсра ақум.
Сгуаҕь ԥсыма, ишәымбаои —
Сыбжьы ҕьаца ԥҵәара ақум!

Оршьелими Ирландаи —
Ргуаҕь шыҕьацах шәымбаои?
Исраилааи Аиреуааи —
Рыбжьы ҕьаца шәмаҳаои?

«Макьедониаи, Филиԥи,
Скьендери ԥсыижьҭе!» — рҳәаоит.
Аха рыбжьы шәмаҳаои:
Макьедониа аҕьаца ҭгаоит.

Ԥромеҭегьы даиааины,
Ауыбла игуаҕь ҕьацаны—
Саргьы аҽиа мѡа санымлеи,
Аҕьаца ҭгаоит Аԥсны!

Агуара ҳәа, сыкуара,
Аҕьаца ҳәа, сытәыла,
Аҕьара ҳәа, саԥсыуа,
Рыбжьы еиқургао гуакьала,

Иеиба ргуырҕьао иеиманы,
Иеиба рҕьацао иеицны,
Тәым тәылантәыи рыуаа ирыԥхьо,
Рыбжьы ҭыѡуеит Аԥсны!

Еизыԥхьа бжьы ҳақургао,
Иҳаԥхьаоит Аԥсны!
Ацәывҵыра идәыҵыԥхаа,
Ца мѡа ҳнарбаоит Аԥсны!

Гурҕьеи еинћьареи шьҭыбжьны —
Аҕьара ҭгаоит Аԥсны!
Ҳаихеит шьҭа жәларала
Иаҳҷахарсҭау Аԥсны.
Аҕьара ҭгаоит Аԥсны!

21 ааԥҭыхумз, 1987 аш.

ԤХЫЗ ИЫСБАЗ АИҚУНҬӘАРА
Сысасы ԥыҵк неиҷасҭап ҳәа,
Саргьы ԥыҵкы кры сфацәеит.
Ҳамцагьы кыр ҳанаарыԥха,
Хаа еиқушьшьырак ааҳхатәеит.

Цәа хаа хьынҭак анааҳхаԥа,
Ҳфа рсахагьы ааҳмаʒеит,
Ҳаѡыцьегьы «Цәамҭахаа!» — ҳәа,
Неибыҳәаны, цәара ҳцеит.

Ҳагуы ҭыжаа ҳаззы ашшуаз
Адәгьарақуа сгуы иҭаҳаит.
Сыцәамҭагьы сгуы злажьыз уырҭ
Ԥхыʒлагьы снарылаҳаит.

Реимак рацәан ауааԥсыра,
Ԥхьа аибажәжәара еиҷырҭааит.
Иышнеи-неиуаз, реиҕара азҳан,
Аиба хуршьа еиҷырдааит.

Иыца ԥхьаʒа еидаапкылан,
Ҷаны ҷаны еибафеит.
Аиба ааʒага хшыѡ бзиаху
Ыҟуибахга мыждахеит.

Рыԥрыгақуа ҭәѡанҭәаћа ихауп,
Рхы аԥсабара иагудҭао,
Рбомба мыжда «агуақь-агуақь!» — ҳәа
Қыҵеи цыуҵеи иырыжәҭао,

Атәылақуа хћьа бзарбзанла,
Агуз-гуз ҳәа иыԥћаҵао,
Қыҵеи жәлареи жәжәа-иыцћьа,
Ртәыла хуаша иықурыттао,

Амакьынатә шәақь мыждақуа
Атцықь-атцыкь-атцықь иыхысуа,
Аԥсабаран ԥстәы аанмыжькуа,

Уаҩыи рахуыи рыхыуа,

Уыи иааҷәынхао хахумыхук ауаа
Анап шәақь ргуыдҵауа,
Аҳә даанмыжькуа, рыгуы ҵыблаа,
Ауааԥсыра ныртҷәауа.

Бжьы цәгьас иыҟоу зегь неилеиҩын,
Дгьыли жәҩани ирыбжьаууы,
Хы ҭҟьаганы, гуы ԥжәаганы
Рхагагахеит иеилаууы.

Рыԥсы ҭаны хугьы нымхааит ҳәа,
Ршәақьқуа аԥса рхаҵаны,
Аҳәеи, ԥсеи, рыи еиба рхага,
Амҵысҭақуа ҟьҟьа-ижәжәаны.

Амшынгьы цқьа мшынҵа ҕбала
Иынхалао рзы еиқунҵәарҭауп,
Еисыга ҕбеи мҩасга ҕбеи
Иынҭау рзы ҵаҩрырҭауп.

Тәыла иаҵәа шьараанҵәыра,
Шәаԥыцьаԥы еилы блаа,
Дгьыли жәҩани алҩа бжьаббы,
Аԥсабара еиқуы блаа.

Ақуылацәа дара рыдак
Данықумха аԥсабара,
Иынеилаҭәа-неилагылеит,
«Оҳ, гушьа!» — ҳәа ԥсшьара.

Дгьыли жәҩани ирыбжьачыз
Алҩа бааԥсы иахуыҽуа,
Аԥсабара иынахыҵәаз
Афҩы цәгьа иахуыруа,

Ԥшаԥсыи ԥсыԥи иырылачыз,
Азҩа иыхужәа иархуаауа,
Убарс даргьы неикунҵәа ицеит,
Шәаԥыцьаԥы иыршәиуа.

Жьы баала ичао лаҳәа ԥсыра
Еибарҟыруа, ихагьежьуа,
Аҟырсыр ҳәа иырхаҟыруа,
Амҵысҭакуа еиҕрыжәжәауа,

Ла ҵәыуа бжьыи, уыу быжьыи,

Ты бжьы мыждеи ыкуѡуа,
Ацгуы ԥсыра хынхадақуа
Дәы ҭынхада иыкукьиуа,

Жьы бааи шьа бааи рхаҵәаны,
Атәылақуа еила баа,
Баа фѡыи зѡеилеи еилаҵәаны,
Ԥшеи ԥшаԥсыи уыс иеила баа

Ԥшаԥсыи ԥсыреи зеиба мааʒао,
Иеиба рҵаԥа инеиқунҵәеит.
Аԥсабареи шәаԥыцьаԥи
Уыс иеиныʒаа инеиқунҵәеит.

Гуы зҟумҭәаауаз аԥсабара
Шьҭа заҟа ишәарҭаузеи!
Иубао, иуаҳао гуыҭҟьаганы,
Гуаламшаатәны иныиысыи!

Иысба-саҳаз сыдырхаган,
Схы хьынахао сытҟьауа,
Схы хьынахао царҭа еилымкаа,
Ахы кыдҟьара сазыѡуа,

Сыла хѡауа, слымҳа жәыгуао,
Схы сымҟьаны сыбжьахаит.
Сыгуаҭеиуа, царҭа смауа,
Сыҳәҳәа-хуаауа сааҷахаит.

Иысзеиҭамҳәао сыԥхыʒ бааԥсы,
Санҷыхагьы салажьын.
Сҳақьы-ԥсықьуа, алѡа схыббы,
Ԥхʒы хуаҭак сылажьын.

Ԥхыʒи ԥеиԥшыи ааиԥыншьала,
Шьҭа сгуыи сыԥсыи чмазаѡхаит.
Мысеи ԥсыцәгьеи сраҕахаʒан,
Арыцҳа изы сҵәыуѡхаит.

Арыи иеиԥшыу аиқунҵәара —
Иага жәлара иырыхьхьеит.
Арыи иеиԥшыу аиныʒаара —
Иага тәыла аниахьеит.

Даус итәыла иара изыҳәа
Зыда иымам ԥсабарауп.
Иыжәларагьы ауааԥсыра
Зегь неилакны иырыԥсауп.

Аиқумчыра — уаѽра иаҭәам,
Аиқумчыра — куԥьмарауп.
Амысара — уаѽышәаҙам,
Иыуашәау — қьыиарауп.

ԥшаԥсы — аҳауа
ԥсыра — ауааԥсыра
ԥсабара — адунеи
амҩыстҵақуа — акорпус, ахуамц

50 ШЫҚУСА РАҬХЬАТӘИ ГУАЛАШӘАРАК
Иагҙа* рыҳәсас ашәауан,
Аҽеага ашәа рыҳәауан.

Шьааиыб иыԥҳа лыбжьы аауан,
Аҽеага кы ашәа лыҳәауан.

Агьырҭ уыи инашьҭарҳәауан,
Рҽеага ашәа уыс иырҳәауан:

«Уаа рауау! Уаа рауау!
Уаа сараида, Мооқуаа!..»

Арахьгьы ахацәа ашәауан,
Иагьашәаон, иагьцәажәауан.

Ажьыи Мамеҭ Жьыиба,
Халыл Иагба дырылан.

Аиҳабацәа уыҭ ракуын,
Хшыѽ ажәа зҳәааоз ракуын.

Иырҳәаоз хаара зҵаз ажәан,
Уаѽ, дызмырааԥсауаз ажәан.

А-Жьыиба ԥыҵкы даԥхьаѽын,
Кыр иҽыхаз дыуаѽын.

Иагҙа рыҳәсас рыбжьы аауеит,
Рҽеага ашәа абжьы гауеит.

«Уаа рауау! Уаа рауау!
Уаа сараида, Моокуаа!..»

Мамет Жьыиба ибжьы аагаит,

Аитҵбацәа иынарықуиргаит:

«Дадраа, анҭ рашәа шәаҳаома?
Иеиҭанаҳәао шәдыруама?

Шәазхуыц, дадраа, издыруа,
Ԥсшьаа исҭаоит, бзиаума?..»

Аитҵбацәа еицҷеак рыбжьы аагеит,
Зәырԥы акака ххәаа ҟарҵеит:

«Шәызххазҵааз ҳа игуыԥхаҳшьеит,
Аха иакуу хьмызʒгаҳшьеит.

Шәа шәырашәао, ҳа ҳтәаома?
Шәышҳаигуыҕ'уа уыс аума?

Иаҳзымдыруа ҳазхуыцуеит,
Иахьа иышәҳәа иаҳҵауеит.

Иаҳҵаԥ ҳа ҳзы хаҳасҭауп,
Ҳартәара аиҳа уи гуахууп.

Ацәшьыра** атҵан ацәара,
Иаиҕьуп шәарҭ кыр шәыҷҵаара.

Акы ақутҵара қунагауп, дад,
Шәаргьы леишәа шәыгым, дад!

Ҳшәеигуыҕ'уеит, шәынаʒааит,
Ҳанцәа ҳазшаз шәҳаҭәеишьааит!

Шьҭа азхуыцра шәақуыиҭыз,
Ҳшәаазҵаар, ишәҳәап ижәдырыз...»

Мамеҭ Жьыиба уыс иҳәеит,
Зегьы ҳамҭакы ихуыцуеит.

Иашәао ихуыцуеит аитҵбацәа,
Иашәао иыԥшыуп аиҳабцәа.

Уыс ԥыҵк аамҭа ныиасит,
Уыи иакунагаз аамҭа ҵыит.

Мамеҭ Жьыиба ибжьы аагаит:
«Даус иудырыз шьҭа иҳәа!» — иҳәаит.

Даус иалыидрааз иҳәауеит,

Аиҳабацәа ҙырԥуеит.

Иахьышәао еимҭахауеит,
Даус иидырыз рынхуеит.

Анаҙаран ибжьы аагахт,
Мамеҭ Жьыиба уыс ааиҳәахт:

«Шәыцәгьатцәҟьам, дадраа», — иҳәеит,
Кыр алыздырааз ҙәыр шәҟалеит.

Инагҙаны адырра зылшао
Маҷхап уыи дара.

Уыи ашәа зегьгьы иырҳәаом,
Ҳәсамзар хацәа иырҳәаом.

Иалау ажәа аиҳара
Арԥашьауеит арҕызра.

Иыжәыижәыхыу ашәак ауп,
Иыжәыижәыхыу аԥсышәауп.

Кыр ажәа налыудыраауеит,
Уыҭ рыла агьырҭ удыруеит.

Рҕызра амҭакуа иыуҳәао,
Ажәа удыруеит иаҳәао.

Уыс ҳәа аҳәара днаԥылеит,
Иымырҕызкуа арс иааиҳәеит:

«Уаа ар аауау, уаа ар аауау?..»
«Уаа ас ар ааитеи, Мооқуаа!..»

Моқуа иқыҭа ар ақулеит,
Иыр еизаанҙа дҭахауеит.

Иыҭахамҭа дуалашуеит,
Ар аауау ҳәа дытцаауеит.

Дызызтцааузгьы цҳәа аиҭеит,
«Уаа ас ар ааитеи, Моқуа!» — ихәеит.

Ма: «Уаа сыр ааитеи, Моқуа!..»
«Уаа ас ар ааитеи, Моқуа!»

Ашәа иаҳәао арҭ рак ауп,

Уажә иадыруа уи аҟара ауп.

Уи амҩа ала шәаргьы шәхуыц,
Иаиԥшу ашәақуа шәрызхуыц.

Рыуа изакуу аилкаара
Шәа ишәусхуыуп, ҳахьҷара!

Ҳазышәазҵааз ашәа аҷы,
Идыртәқуоу рдырра аҷы,

Ҭырԥшьы Маҳмуд дышәаԥыуп,
Ԥсшьаа тәара дақуыиҵыуп.

Ҭырԥшьы Маҳмуд уыс иҳәеит,
Еиҳабы-еиҵбы еибаныҳәеит.

Ишеицәажәац иеицәажәеит,
Уыс иеибархаа инибакҙеит.

Шьыбжьаанҙа уыс иеицашәеит,
Шьыбжьон кырҙа рыԥсы ршьеит.

Рҷы, рнапы, ршьапы рыҙәҙәеит,
Крыфа иныҳәеит, нас ицәеит.

Ԥытк аамҵа ҵит, нас иааԥшыит,
Ашаурагьы шьҭа иаахҿыит.

Рҿагакуа аашьҭырхыит,
Ацәшьырҵа хаа иныҵыҵыит.

Уыс ашәара инаԥылахт,
Мамеҭ Жьыиба ибжьы аагахт:

«Ҭырԥшьы Маҳмуд, дад, уара,
Уажә ҿага ашәак шуҳәара!

Уҩызцәагьы идырҕызып,
Аҭаҳмадцәагьы ҳаҙырҩып!»

Ҭырԥшьы Маҳмуд цҳәа иҳәеит,
«Шәхы шәсырхьыр, дад? — иҳәеит. —

Ишәықунагау сызҳәарым,
Аха саҭанашәҵарым.

Аҳәса рҿагашәа иеиԥшу,

Зажәа еилкаара сҭахыу,

Ашәак сҳәап, идырғызып,
Иаҳәо ҳашәҳәап, иыҳшәырдырп.

Џьабаазаргьы, ҳазшәыҳәоит», —
Иҳәан, ашәак дынаԥылт.

Маҳмуд: «Уа Ирашьа, оираа!..»
Агьых еицҷакны: «Уаа рауау!..»

Уи ашәа акыр ирҳәеит,
Рҳәашьа анҵәамҵа икьаҷхеит.

Махмуд: «Ирашьеи!..»
Агьыҵ: «Оираа!..»

Маҳмуд: «Уаа рауау!..»
Агьыҵ: «Уаа Ирашьеи!..»

Уысгьы кырҙа еицырҳәеит,
Насгьы аиҳабацәа ирыҳәеит:

«Арх ажәакуа зыххәааузеи?
Рынардыркуа закуызеи?..»

Мамеҵ Жьыиба уыи цҳәа аиҵеит,
«Исҳәап, дадраа, шәҙырѡы», — иҳәеит.

Ирашьа ҳәа ажәак алауп,
Ирашьеи ҳәагьы акы алауп.

Уаа ҷыҵыбжьыуп, ҷыҵыгауп,
Ирашьагьы хьыҙуп, ԥшауп.

Уаа ирашьа!.. — ҷыҵарауп,
Уи ишәдыруа ажәак ауп.

Ирашьеигьы уадаѡым,
Ишәзымдырша акы акуым.

Ирашьа ахьыҙ уыи иалауп,
Аиаша Рыи Рашьеи ауп.

Ирашьагьы иара уыи ауп,
Изыхьҙыу зегь ры — Рашьа ауп.

Рашьагьы ашәа аԥызҵаз лауп,

Зыуаа икармыжьуа аҳә уыи лауп.

Ры хьҳыи лыхьҳыи еицырҳәеит,
Уыс Ирашьеи лыԥшаахаит.

Оира арԥыс Қабадан,
Рашьа лашҭа иыԥсы ҭан.

Рашьа ауԥашәыл уаѡ дԥылҷеуам,
Оира дԥымҷекуа длыцрыҵуам.

Уыи шьха Рашьа длыгагауп,
Ихьыҳ лыхьыҳ иацраҳәауп.

Имырҧызкуа иашәа сҳәап,
Уыс иѡашьаом, иеилышәкаап:

«Ри Рашьеи, оира! Уаа ар ааууау?..»
Ма: «Ирашьа, Оира! Ар ааууау?..»

«Уаа Ирашьа, Оира!..»
Ма: «Уаа Ирашьа, Оиса!..»

Оира иашәа иага наауп,
Арҭ иаҳҳәаз уыҭ ирыуауп.

Адау рыр анҳақулауаз,
Афырхацәа иреибашьуаз,

Оира еибашьра дымцакуа,
Аҷеа хьыҳ дыук мгакуа,

Рашьа ауԥашәыл длаиԥхыҳуан,
Амшала ауаа дыхьыҳдыртәуан.

Иықулацәа хьыҳы ргауан,
Иара Рашьа длызцауан.

Рашьа ауԥашәыл длыҷцаауан.
Ашәа бзиа лҷыиҵаауан.

Аха уыигьы измырҷеит,
Ихаҭа ашәа изымчаԥеит.

Фырхаҵарак иылымшеит,
Фырхаҵа ашәак изеиқумыршәеит.

Уыск дазкымкуа дыбжьахеит,

Зегьы зеилаҳаоз длеилаҳаит.

Ԥҳәызба аԥсышәан, дԥылымҽеит,
Иаҳәатәыз хаа нылмыжьыит.

Аха игуы иҭаз иылмырҳәеит,
Игуҕьны иҳәартәы иылмырбеит.

Афырԥара хьыӡы ргауан,
Рашьа рашәа лчаԥауан.

Оира ацыубжьа дыбжьаӡан,
Иыҽныи Рашьеи дрыбжьаӡан.

Рашьа ар рашәа лчаԥауан,
Оира ар рашәа иҳәауан.

Рашьа лашҭан длеи-ҽеиуан,
«Ар ааит, ар цеит», — иҳәауан.

Аргьы иа итәы рыхҳәауан,
Иыхьӡыртәы ашәа рыхҳәауан:

«Оира, Оира, ар ааууа?
Рашьа лҽы иеиҭеиҳәауа?

Оира! Рашьа илыгагау!
Уыи дахьцалак илышьҭау!..»

Иага рыуа иашәа рҳәеит,
Хьӡы ччархуны Оира нхеит.

Ҳахьҽар анцәа шәыиыхьчааит,
Хьыӡы ччархуы шәимыргааит!

Мамет Жьыиба уыс иҳәеит,
Оира аҽаҳан, днеиҭарҳәеит.

Оиса зырҳәаогьы уыи иауп,
Оира Оисагьы иа иауп.

---

* *Иагӡа — жәлоуп.*
** *Ацәшьыра — ашәшьыра.*

ҲАШЬЦӘА, ШӘЫМШ ААБЗИАХААИТ!*
Ҳашьцәа, шәымш аабзиахааит,

Бзиарала ҳашәзааихааит,
Шәгудкылара ҳаҙахааит,
Ҳамшра шәымаз, шәыгурҕьааит!

Хьыҙҳәала аҙәы шәалкаамкуа —
Шәышеибакыу ҳшәыкухшааит,
Аҙәаҙәала ишәацәажәао —
Ҳгу шшәыдҳәалау шәхамышҭааит!

Ҳаԥхыҙ шәалауп, ҳгу шәҭауп,
Шәаҳҳашҭыша ԥьышәымшьааит!
Шәаҙәкы ихьаа загьы иаҳхьаауп,
Қырыншәыхьша иеидҳахьааит!

Ажәѡан ҳабжьы аҳаозар —
Абри ҳныҳәа ԥхылнадааит!
Шәызным дунеи иалаҳхыи,
Ҳабзазар — ҳаицыбзазааит!

Шәыҷиа, шәҕьада шәгурҕьахуха,
Шәыгурҕьа бжьы ҳаҳалааит!
Ҳаизынхьыра шьҭа иазха —
Аилаҵәара ҳԥеиԥшхааит!

Аҟуа, 1975, аҙынҵыхумыз 27

---

* *Ажәеинраала агулан хыхь зыҙбаху ҳамаз Куӷниа изкыз асалам шәҟуы. Омар Беигуаа иагьиѡит уа убас: «....Убраантә ҳанықуӷуаз (1975 ш .— Н. Ҭ.) исызшәаымҭаз «Шәымшаа бзиахааит» зхыу сажәа еинраалагьы ԥсыхуа амазар, шәгазет ишәзанӷар, даара бзиара ду сзышәхаоит, уыи ԥсыхуа аимауыр, Аҳәба Џьума иымԥыхьашәыршәараны саҳәар, ирацәашәшьарыу? ...Ҳамшра шәымауп ԥхадула...» — Н. Ҭ.*

АИНТЕРВИУ АҞЫНТӘ

Ишдырыу еиԥш, 1975 шықусазы Ҭырқутәылантәи Аԥсны иаан иҟаз гуԥѡык аԥсуаа дрылан Омар Беигуаа

— Беигуаа Омар. Сиит 1901 шықусазы ԥхынгуымз (куркуа) акы аҿены. Ҭырқушәала иахьҙуп ақыҵа Ефҭени Ҳаџьыс уеиманбеи қьиоѡы, аԥсышәала ма Ашәы Ҳаџьы иқыҵа, ма Ашәаа рқыҵа ауп. Була ацыуҭ тәылан иатҵакыу Дузча ақыт тәылан иадҳәалау уи ацыуҵа аҟынтә ф-саат ныҟуа- рак мраҵашәара иыҟоу еикуатәарауп зыхьҙ сҳәоуа ақыҵа. Раԥхьа аԥхьара сахьҭалаз, хыхь зыҙбаху сҳәаз ақыҵан ауп.

— Шәхылҵшьҭра аҵыхуала ажәакуак ҳашәҳәар ҟамлари?

— Сара — Беигуаа Омар. Саб — Баирам. Баирам иаб — Ҳасан. Ҳасан иаб — Маџь. Маџь

иаб — Мамагуыл. Мамагуыл Шармаҭ, Саҭанеи ҳәа аишьцәа иыман. Дара Лыхны аҳҭны иакулеит. Ачаа ирабрагьуан... Сыѡны аԥшәма ԥҳәыс — Куарҷиа-ԥҳауп, Шьааиан лыхьӡуп. Баирам иԥҳәыс, сан — Шамҳан, Мкыд лыхьӡын. Баирам иан, са сандыу, Ладариа-ԥҳан. Аладариа-ҧҳа данԥсы, Кҷын-ԥха дааигеит. Аԥсны иқуҵыз сабдыу Ҳасан иауп. Уи дынхон Абжьаҟуа. Абыгуаа игуылацәан...

— Иахышәҳәаауеи ҳашәҟуѡоыра аҭоурых?

— Аԥсабараҿ ашәҟуѡоыра шалагаз аԥсыуаа рыла ауп. Аха уыи ҳаҭәаршьаом, ишҳатәарымшьао еиԥш хҭоурых дыу. Аԥсуа иҭоурых ѡӡам... Аԥсыуа — ныркәы иҟау, аарцәы иҟау — амҳаԥьырра иагаз, ишагаз, иҟалақуаз загьы иазаауазеи, аха аԥсыуа анцәа дишаны адәы дзықуиҵаз дԥишәаларц ауп, илԥха ҳамазаайт, ҳашԥишәауа мацара ҳааиуеит...

— Аррамаҭура шәыказма?

— Сара сфицарыуп.

— Ажәеннраалақуа рыѡра шәанбалагеи, Омар, шәхаҵкы?

— Акырӡа ҵуеит сара арыи саҿыуижьҭаи. Иҟалап, жәоху шықуса анысхыҵуаз аахыс саҿызар. Арыи сара сымацара сакуӡам изыбзауроу. Исыцхраауаз шьарда ыҟауп...

— Убарҭгьы рыӡбаху нарбаны шәара шәтәы неиҵыхны иаҳзыжәѡыр, цәгьа бзиа иаабон...

— Иѡтәыу сара стәы акум. Иыѡтәыу даараӡа ирацәауп... Ихырҽхуараушәа иҟамлозар, сара саныԥслак, сара сыда ҽаӡәы изымдыруа, сара исыцыԥсуа аҵабыргқуа акры ыҟауп. Тәанчара санца инаркны еснагь саҿыуп. Аѡны иҟаугьы, сааигуа инхоа сыгуылацәагьы иырдыруеит сара заҟа сыцәао. Х-саатк, ԥшь-саатк иреиҳаны смыцәаӡац. Зынӡа смыцәаӡакуа иансыршаогьы ыҟауп. Ашәара ԥхашьарауп, аха аԥсра ахьааигуахао ҳацәымшәар ҟалаом. Гагра амѡа зкызаалак, иҳәеит ашәыргунда...

Асасааирҭа ҳандәылҵт, Риҵаҟа ицон (Ԥь. Аҳәба).

— Риҵа сымбар, Аԥсны збеит ҳәа зларасҳәарызеи сахьнеиуа.

— Гагра амѡа зкызаалак, иҳәама ашәыргунда?

— Ҳара хаҟны иҟау абзыԥқуа рауп изҳәоуа.

— Изыхҟьазеи уи ажәаԥҟа?

— Иҟан, иҳәеит, хаҵаи ԥҳәыси. Ахаҵа цәгьа дшәаѡызаарын, дшәыргундан, аха иҽхуара уаѡ дахуомызт. Аӡкаҭәарҭа нахараны иыҟазаарын. Уахык дахьындәылҵыз, иеиқуа ишьхны дыштәаз, амза дааҵаԥшын, аҳ, анаԥьалбеит, Гагра амѡа зкызаалак, иҳәахзаап еиҵа. «Уых!» — лҳәан, даацәырҟьеит иԥҳәыс. Иеиқуа шишьклажьыз дѡаҵҟьан, дыѡит ашәыргунда. Дышнеиуаз, аҽага аҿы данақуԥала, аҽага ахуы ѡаҵҟьан, илахь иаахеит.

Днаганы днышьҭалҭеит иԥҳәыс. Иара Гудауҭатәызаарын. Дышьҭауп ҳәа анраҳа аешьжьымҭан игуылацәа неит. Ихьзеи ҳәа илазҵааит иԥҳәыс. «Иаха ақуылацәа ааруан. Амҩа кны дахьынарҷагылаз, даргьы ирырхдит, аха алаба зҷаадырхаз иаргьы илахь иаахан, дыхуны дышьҭауп», — лҳәеит иԥҳәыс. Ԥҳәыс ҟуыҵак лакуын, адәахьы ауаа рҷы лхаҵа длырԥшҙаон, нас!.. «Ҳаи, ари ауаҩ адауы игуы изҭазаап!» — рҳәеит агулыцәагьы... Уи нахыс уи ауаҩ убас иԥхьаон «игуы дау гуыуп» ҳәа... Дахьынхаоз аҭыԥгьы наҟ-нак инахьыҙхалеит Гуыдауыҭа ҳәа. Аха иабаҟаз, иԥҳәыс адуы гуы зыстам ҳәа акуын ишиалҳәааоз...

Аинтервиу тҷиҩит Џь. Аҳәба.

ААԤСАРА ЗҚУМ АГУЫ

Омар Беигуаа ибиографиа иаазыркьаҷны

Абар иҵит 125 шыкуса Мраҭашәаратәи Кавказ иахҵнагаз атрагедиа ду ҟалеижьҭеи. 1864 шықусазы иҟалаз ақумчраԥуа ирыхҟьаны, жәытәнатә аахыс изқунхоз рыдгьылԥуа ныжьны иқумҵыр ада ԥсыхуа рмоуит адыгцәа, аубыхцәа, аԥсуаа... Абасала иҭацәит аҙиас Бзыԥ инаркны Тамантәи адгьылбжьахала аҟынҙа адгьылкуа. Уи ашьҭахь, 1867 шықусазы, еиҭах аԥсуаа рыԥсадгьыл иқурцеит — зынҙа иҭацәит Дали Ҵабали (30 кыҭа инреиҳаны), жәаба-жәабала Бзыԥьи абжьыуа қыҭақуеи. Аурыс царизм иаҷагыланы аԥсуаа анықугыла ашьҭахь, 1877—1878 шш. рзы еиҭах ахлымҙаах хҵысԥуа ҟалеит Аԥсны, иалаԥшыз изларҳәо ала, «иҭацәит Аԥсны зегьы». Уи иацхрааит, ҳәарада, аурыс-аҭырқуа еибашьрагьы.
1877—1878 шш. рзы Аԥсны иқурцаз аԥсуаа, амҳаԥьырцәа дрыланы дцеит иахьа Ҭырқутәылан инхо еицырдыруа аԥсуа ҵарауаҩ, апоет-агуманист, анԥьныр Омар Беигуаа иабду Ҳасангьы, Самаҭахуы (иахьа Аҟуатәи ашьха ҳәа ҳзышьҭоу) анаҩсҵәҟьа иҟаз, иахьа Аҟуатәи ақалақь иалалаз Абжьаҟуа ақыҭантәи анхаҩы. Иара Омар ихаҭагьы «Аҟуатәи аԥсыуа» ҳәа ауп ихы ишазиҳәо.
Аҟуантә иқурцаз аԥсуаа Ҭыркутәылан иҙхыцит Кефкен ҳәа изышьҭаз аҭыпаҷ, ианыҙхыҵ аҷенытҷәҟьа амҩа (амшын арра) иаргуаҟыз ауаа 400-ҩык инареиҳаньы иԥсит, ашьҭахьгьы анҵәара иаҷын зықьҩыла. Аԥсуаа анҵәара ишаҷыз аниаҳа, ацхыраара риҭеит асулҭан (атәыла аиҳабы). Абасала зыԥсы еиқухаз аԥсуаа ирылашәеит Баирам Беигуааи Шамҳа Мкыди (Омар иан лыжәла усоуп ишиҳәо). Ашьҭахь урт рыԥсҭазаарақуа еилартҵеит, 1899 шықусазы диит рыхшара иреиҵбыз, Омар ҳәа хьҙыс изырҭаз.
Омар дшыхуҷазнатә ихы ааирԥшит агуеилгара, агурҵҟул бзиа змаз аҙә иакуны. Уи збаз ашаԥсыҕ (адыг) еинрал Рашьыҭ еффендии уи иԥҳәыс Ҷан-ҧҳа Қасибеи аԥсуа нбан (ажәытәосмантә алфавит шьаҭас иаҭаны) ашьақургыларазы аусура дадрыԥхьалеит 12 шыкуса зхыҵуаз аҷкун. Абасала, 12 шыкуса анихыҵуаз инаркны Омар Беигуаа аԥсуаҵара иҷеагулеихалеит, нас иԥсҭазаара зегьы азикит аԥсуаа рбызшәеи, рмифологиеи, рҵоурыхи рыҵҵаара.
Диузԥьетәи ашкол даналга ашьҭахь Омар дҵалеит Едырнетәи алицеи. Даара ибзиоуп ҳәа ахушьаракуа иманы далгеит уи иҵара, иагьиоуит аиԥьныр изанаат. 1964 шықусазынҙа аус иуан уи изанаат ала, нас атәанчарахьы дцеит, иахьа дынхоит Сҵампыл.
Иашала иуҳәозар, иԥсҭазаара зегьы (70 шыкуса инеиҳаны) аԥсуаҵҵаара иазкыуп, Аԥсуа ҭоурыхи аԥсуаа рмифологиеи ирызкны иҵижьит акрызҵазкʻуа анаукатә усумҭақуа

рацәаны (100 кьыԥхь бгьыцк инареиҳаны). 1968 шықусазы иҭижьит аԥшшәы змаз асахьакуа зцыз амшдырга (акалендар). Раԥхьатәи ишәҟуы «Аԥсуа мифологиа — ижәытәҳатәиу акоума?» ҭыҵит 1971 шыкусазы Сҭампыл (ҭырқушәала). Ари аусумҭаҷы автор инарҭбааны дрылацәажәоит аԥсуа жәлар рынцәахуқуа, ахуҭакахьала иааирԥшуеит ажәытәҳатәи аԥсуа нцәахукуеи, абырзен нцәахукуеи, азиамаҵтәи анцәахуқуеи реимадаракуа, реизааигуарақуа ртәы (иаҳҳәап, анцәахукуа: Аҭана, Цәыблаҟ, Цәаҳа, Зақуа, Зызлан, Напкылҵәа, Шьашәы, Ажәеиԥшьаа, Зар, Аинаржьи, Аиҭар, Цауына, Анан, Ахьы Зоусҳан, Хуашҭа, Арышна-Иарыш, Иарышна, Рирара, Ҳанҵиса, Гунда, Аубла, Мшындау, Ашхуа Мақьаԥсыс, Анарҷьа, Џьмаран, Жәабран уҳәа егьырҭгьы). Ашәҟуаҷы иҟоуп нарҭаа, аԥсуа бызшәа аетимологиа, аԥсуа бызшәеи ажәытәтәи абызшәақуеи реимадарақуа, Аԥсны аҭоурых уҳәа ирызкыу аматериалкуа. Аԥсуаҭҵаара иазкыуп 1975 шыкусазы итыҵыз Омар аҩбатәи ишәҟугьы. 1986 шықусазы иҭытҵит иусумҭакуа зегьы иреиҳау ишәҟуы «Аԥсуаа рҭоурых ахытҵхырҭатә аамҭакуа индыркны, Кавкази ажәытәҳатәи адунеии рҭоурых иадкыланы» (70 кьыԥҳь бгьыц инареиҳаны изымҽхазкʻуа, ҩы-шәҟукны иҟоу). Аԥсуаа рматериалтәи рдоуҳатәи ԥсҭазаара аенциклопедиа ҳәа иушьаша ари аусумҭаҷы еизгоуп 70 шыкуса рыҩнутҵҟа автор иапиҵаз еиуеиԥшым аҭҵааратә материалқуа (аҭоурых, аетнографиа, афольклор, адемографиа, атопонимика, ономастика уҳәа егьырҭ азҵаарақуагьы ирызкыу).
Ԥхьаҟатәи аҭҵааҩцәа инарҭбааны рхы иадырхуашт, иахуҭоу ахушьарагьы арҭашт Омар Беигуаа иусумҭа ду, избанзар уаҟа иуԥылоит ҳара ҳҵарауаа макьаназы ирзымдыруа аматериалқуагьы (иаҳҳәап, XII, XV, XVII ашәышыкусақуа раантәи аԥсуа ҭарчеиқуа — абираҟкуа, VIII ашәышыкуса иатҵанакʻуа аԥсуа мҳәыр уҳәа егьырҭгьы). Араҟа иазгуаҭатәуп Омар Беигуаа иусумҭақуа рҭыжьраҷы ацхыраара ду ширҭаз Сабри Беигуааи Етем Арыҩтааи.
Иахьагьы имоуп Омар Беигуаа акьыԥхь иазирхиаз, аха макьанагьы изҭмыжьц аусумҭақуа акыр: «Аԥсуа етимологиатә жәар» (х-томкны), «Аԥсуа грамматика», иажәеинраалакуа реизга (15 000 цәаҳәа инеиҳаны). Акьыԥхь зымбац ипоезиатә ԥҵамҭақуа рацәоуп, урҭ иаадырԥшуеит амшын нырцә инхаз аԥсуа жәлар рыгуҭыхакуеи рхьаақуеи, ргубрақуеи, рабацәа-рабдуцәа рыԥсадгьыл Аԥсны ашҟа ирымоу ҷыцәаара зқум абзиабара атәы — уи аԥхьаҩ ари ашәҟуаҷы игуеиҭеит. Хаз шәҟуны абас рҭыжьрагьы, ҳәарада, ҳақшәарак иаҩызоуп, дареи ҳареи ҳаимаздо цҳак еиԥшгьы изумбари.
1989 ииуль аказы Омар Беигуаа 90 шықуса ихытҵит. Гук-ԥсыкала идаҳныҳәалоит уи имшира, изеиҕьаҳшьоит агуабзиара ҕуҕуа, иҵегь ашықус рацәа агуамч ду ацны! Дызцәыхароу, аха еснагь игуы иҭоу иԥсадгьыл Аԥсны ахьҙала илиршахьоу азы ҭабуп ҳәа иаҳҳәап.
Ҭабуп, Омар Беигуаа!

Руслан Агуажәба
1989 ш.

АԤХЬАҨЦӘА!

Омар Беигуаа ишәҟуы, хымԥада, «амшьҭа» шыбзиахаҵәҟьо атәоуп иаҳәо иара еиқузыршәаз, аԥьабаа адызбалаз Руслан Агуажәбеи, Владимир Агрбеи, Џьума Аҳәбеи, Владимир Аҵнариеи идырмазеиз егьи ашәҟугьы «Амҳаԥьыраа руарада». Ианылоит О.

Беигуаа иҟыбаа имыздаз гуҧҿык егьырҭ Ҭырқутәылантәи аҧсуааацәа, аҧсуа ҧхьаҿцәа зыӡбаху рдыруа Ҷьамал Ҳараниа инаиваргыланы: Шьынаси Ҳилми Аҭраҧшь, Гындиа Шьраф, Бган-ҧҳа Филыз, Бганба Ҭенгиз уҳәа рҿымҭақуа. Уи аизга аҭыжьрагьы амҿа азылхыуп.

Иллюстрации к книге

Фото рукописей О. Беигуаа :

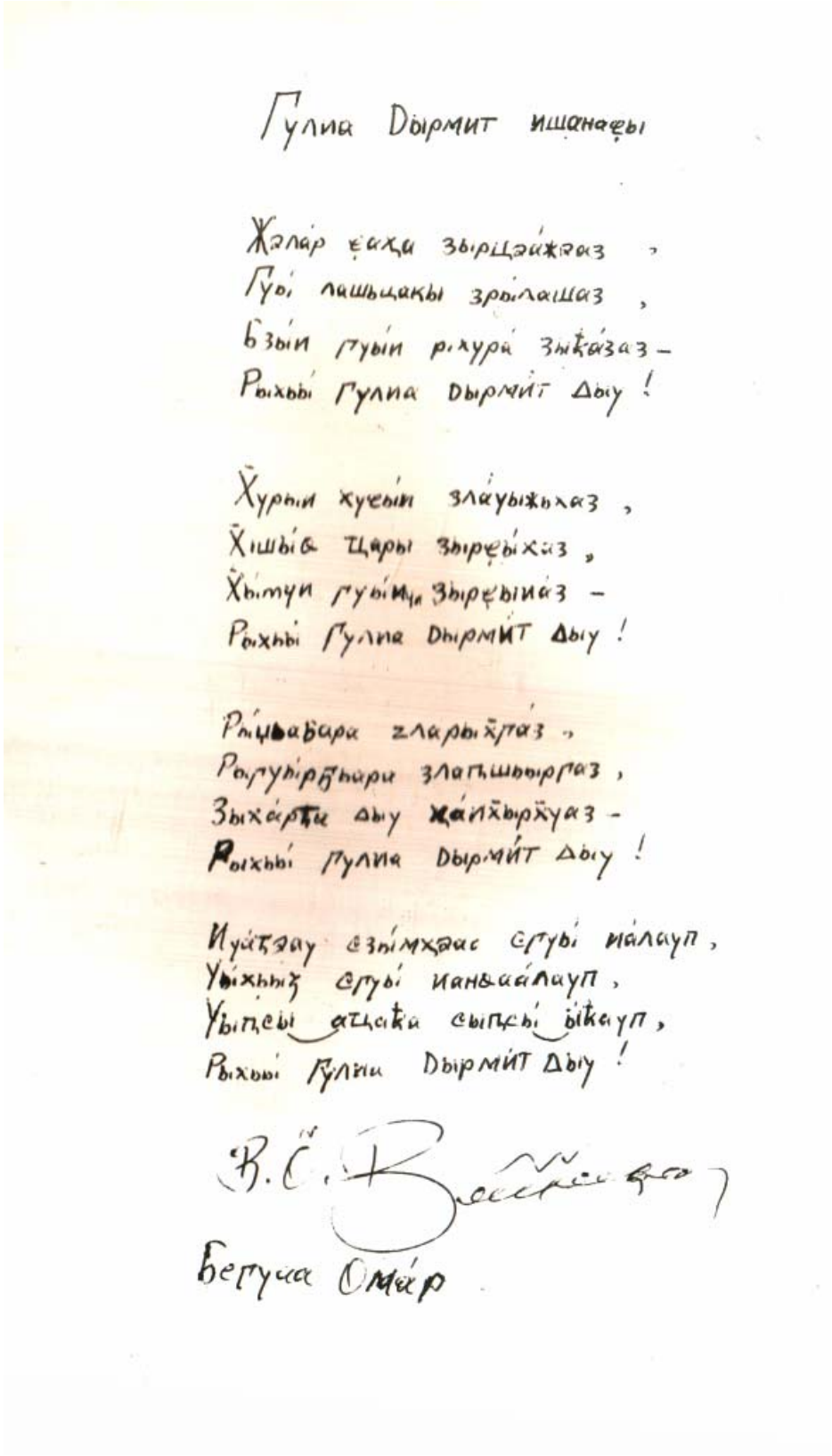

Гулиа Дырмит ишанаҽы

Жәлар ҽаҳа зырцәажәаз,
Гуы лашьцакы зрылашаз,
Бзыи гуыи ріхура зыҟазаз –
Рыхьы Гулиа Дырмит Дыу!

Ҳурыи хуҽыи злаҷыжьхаз,
Ҳішыҽ цары зырҽыхаз,
Ҳымчи гуыичи зырҽыиаз –
Рыхьы Гулиа Дырмит Дыу!

Рыҵьабара ҽларыҳгаз,
Рыгуырҕьара злаҧшьыргаз,
Зыхарҕа Дыу ҳаиҳырҳуаз –
Рыхьы Гулиа Дырмит Дыу!

Иуаҕәау сзымҳәас сгуы иалауп,
Уыхьыҕ сгуы иаҧаалауп,
Уыҧсы ацаҟа сыҧсы ыҟауп,
Рыхьы Гулиа Дырмит Дыу!

В. Ӧ. Беигуаа

Беигуаа Омар

Ҳа́шьцәа, шәы́мшаа бзиахааит

Ҳа́шьцәа, шәы́мшаа бзиахааит,
Бзи́арала ҳашәзаа́ихааит,
Шәгу́дкылара ҳа́ҙахааит,
Ҳа́мшра шәы́маз, шәыгу́рҕьааит!

Хьыҙ ҳәа́ла аҙәы шәа́лкаамкуа –
Шәыше́ибакыу ҳшәы́кухшааит,
Аҙәа́ҙәала ишәа́цәажәао –
Ҳгу шшәыдҳәалау шәха́мышҭааит!

Ҳапхыҙ шәалауп, ҳгу́ шәҭауп.;
Шәаҳха́шҭыша цьышәымшьааит;
Шәа́ҙәкы ихьа́а заҕьо́і иаҳхьа́ауп,
Кыроиншәы́хьша иеицҳа́хьааит!

Ажәҩан ҳабжьы́ аҳаа́зар –
Абри ҳны́ҳәа пхылнадааит!
Шәызны́м Дуне́и иа́лаҳхыи,
Ҳабза́зар – ҳаицыбза́зааит!

Шәыҷиа́ шәҕьаца́ шәгу́рҕьаҳуха,
Шәыгу́рҕьа бжьы ҳаҳала́аит!
Ҳа́изынхьыра шьҭа иазха –
Аилацәара ҳпе́ипшхааит!.

Акуа, 1975 аҙынцухмыз а 27'н.

Бегуаа Омар

http://apsnyteka.org/

Фото с О. Беигуаа:

Беигуаа Омар. Ибжьарақураан.

Беигуаа Омар. 1975 ш. Аҧснынтәи ҳаннеи ашьтахь.

Арҕьарахьтә армарахь: Омар Беигуаа, иҧха Нураи, иҧшәмаҧхәыс Куарҷиа-ҧха Шьааиан, иҧеиҳабы Кырач иҧха Шьыри.

Армарахьтә арҕьарахь: Беигуаа Сеидыҟ иҧа Ибраҳим иҧа Џьамал, Беигуаа Омар, иҧшәмаҧхәыс Шьаа-иан, Омар иаб иаҳәшьаҧа Иҳсан Октаи иҧшәмаҧхәыс, Иҳсан Октаи.

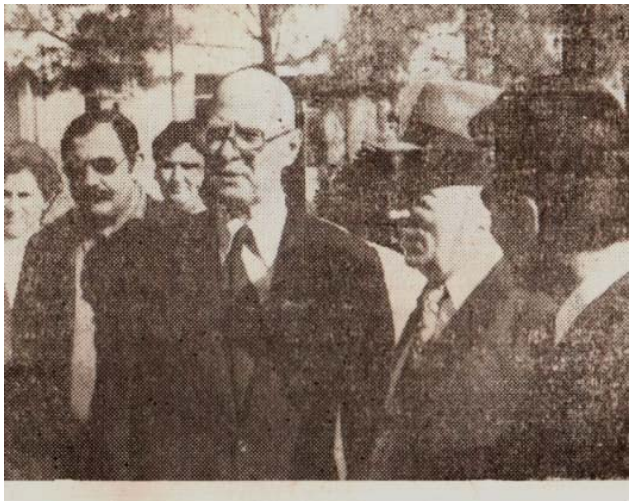

Беигуаа Омар Аҧсны дааны даныҟаз. 1975 ш.

Беигуаа (Буиука) Баирам-иԥа Омар
АСҬАМПЫЛТӘИ АҨСЫУА БЖЬЫ
Ажәеинраалакуа

Омар Байрамович Беигуаа (Буиука)
ГОЛОС АБХАЗА ИЗ СТАМБУЛА
Стихи
На абхазском языке

Ардактор Нели Ҭар-ԥҳа
Асахьаҭыхɷы Евменов Л.
Атехникатә редактор Евменов Л.
Аҭакзыԥхыкуу акорректор Адлеиба Е.
Акорректор Мышәба А.

Анбанҟушәарахь ирыҭоуп 20.04. 1990 ш. Акьыԥхьразы анапы аҵаɷуп
23.05.1990 ш. ЕИ 00200. Аформат 84Х108 1/32. Ашәҟу-журн. қьаад.
Алитературатә гарнитура. Акьыԥхь ҳарак. Икаҵәҟьоу акьыԥхь
бҕьыц 3,5. Инықурԥшу акьыԥхь бҕьыц 5,88. Инықурԥшу аԥштәы
хкьыԥхьаа 5,98. Аҭыжь. хыԥхь. бҕьыц 3,98. Атираж 2 000.
Азаказ № 1001. Аху 50 кап.

Ашәҟутыжьырҭа «Алашара», Аҟуа, Ленин иул., № 9.
Аԥснытәи АССР Аминистрцәа Рсовет аҟны иҟоу аҭыжьырҭақуеи,
аполиграфиеи, шәҟула ахуҳахуҭреи русқуа рзы Аусбарҭа.
В. И. Ленин ихьз зхыу Аҟуатәи атипографиа, Ешба иул., № 168.

(Выражаем благодарность Асиде Ломиа за помощь в приобретении книги. - Ред. Абхазской интернет-библиотеки.

(Сканирование, вычитка - Абхазская интернет-библиотека, http://apsnyteka.org/.)